

Başkurt Türkçesinde Kalıp Sözler

Formulaic Expressions in Bashkir Turkish

Habibe YAZICI ERSOY*

ÖZET

Bu çalışmada Başkurt Türkçesinde kullanılan kalıp sözler ele alınmış, söz konusundaki kalıp sözler söz edimler /sözeylem (späüch acts) bağlamında incelenmiştir. Anlamın kullanıldığı bağlam çerçevesinde kazanan dilin, betimleme, anlatım, çağrı, yazınsal ve toplumsal şlevlerin yanısıra dilin davranışlara yansımaları açısından da şlevler değerlendirilmiştir. Davranış açısından dilin şlevi, konuşmanın dileyen üzerindeki etkilerinin ve onların bir eylemde değerlendirilmesini sağlamasıdır. Bu konuda toplumdaki edimlerin ve söz edimleri /sözeylem kavramının çalışmada alanına girmediği belirtilmektedir. Burada konuşan kişilerin ağzından çıkan her türlü ifadeyle bir söz edim gerçekleştirir. Bu durumda dildeki ifadeler, emirler, yalvarmalar, söz vermeler, özür dilemeler vb. söz edimleri birbirlerinden ayrılmaz. Söz edimleri kavram çerçevesinde insanlar arasındaki etkileşim ve zaman gelmişçinde kullanılan kalıp sözlerin önemli bir yeri vardır. Kalıp sözler atasözler, deyimler veya kelimeler gibi kalıplaşmış söz birliklerinin bir çeşidi sayılmaktadır. Aynı zamanda bu dilin kültürel ve toplumsal özelliklerini de yansıtan kalıp sözler, genel Türkçenin söz varlığı çerçevesinde değerlendirildiğinde Başkurt Türkçesinde de oldukça zengin bir görünüme arz etmektedir. Çalışmada, Başkurt Türkçesindeki kalıp sözler bağlam, anlam ve yapı bakımından incelenmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER

kalıp sözler, söz edimleri /sözeylem, edimler, Başkurt Türkçesi.

ABSTRACT

In the present article, the formulaic expressions used in Bashkir Turkish have been analyzed, and they have been examined in the context of speech acts. Language, which gains its meaning in a specific context, has descriptive, expressive, literary and social functions together with functions that reflect onto the human behaviors. The function of language in terms of behaviors is the effect of speaker on the listener, which directs the listener to do something. This study is in the framework of sociolinguistics, pragmatics and speech acts theory. A speaker of any language realizes a speech with his utterances. In such cases, the expressions, constructions, comments, begging, promises, complaints, apologies etc. are kinds of speech acts. The stereotyped words, which are used by people in a stable place and moment during communication, are important for speech acts theory. Proverbs, idioms or doublets are regarded as kinds of stereotyped word clusters. Besides, formulaic expressions

* Yrd. Doç. Dr., Gaz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dil ve Edebiyat Bölümü Öğretim Üyesi.

reflecting cultural and social features of a language have a wide perspective in Bashkir Turkish as they have in the vocabulary of general Turkish Language. In the study, the formulaic expressions in Bashkir Turkish have been analyzed in terms of contextualized meaning and structure.

•

KEY WORDS

Formulaic expressions, speech acts, pragmatics, Bashkir Turkish.

Giriş

Ba kurt Türkçesi ile ilgili olarak yapılmış gerek gramer gerekse anlam bilimi çalışmalarında kalıp söz bir bütün olarak ayrı birbiri içinde ele alınmamıştır (Dmitriyev 1950, Poppe 1960, Bulatov 1972, Yuldaev 1981, Zeynullin 2002, Kiyekbaev, Seyitbattalov 1997). Ba kurt Türkçesi öğretimi için hazırlanmış konuların kavuzlarında ise kullanılan birtakım kalıp sözlere rastlamak mümkündür (Biner 1994, Brahimov 1996, Brahimov; Zeynullina 2002, Usmanova 2003). Çalışmada kalıp söz terimi ile kastedilen, insanlar arasında iletişimde selamlaşma, tanıma, teşekkür, vedalaşma, hâl hatıra sorma vb. durumlarda kullanılan hazır kalıp ifadelerdir. Bu tür kalıp sözler, farklı bir dili öğrenirken ilk başvurulacak kaynaklar arasında bulunmaları kavuzların genellikle ilk sayfalarında yer almaktadır. Aynı dili konuşanlar arasındaki iletişimin hazır kalıplar olduğu gibi farklı bir dil öğrenimi esnasında da ilk öğrenilmesi gereken ifadeler olan kalıp sözler, 1950'li yıllarda Austin, Grice ve Searle gibi dilbilimcilerle başlayan, ardından birçok dilbilimcinin devam ettirdiği speech act söz edimi/sözeylem kuramının bir parçasıdır. Dolayısıyla çalışmanın Ba kurt Türkçesi üzerinde yapılacak olan inceleme bölümüne geçmeden, söz edimi kuramından ve kalıp sözlerin bu kuram içerisindeki yerinden bahsetmek uygun olacaktır.

Söz konusu kuram dilin bağlam içerisinde kullanımını incelemekte olup işlevsel kullanım açısından dil, toplum ve kültür bağlamında önemli ayrıntılar sunmaktadır. Teoriye göre normal bir konuşma durumunda, akustik ok dalgalarından biri çıkarıldığında herhangi bir önerme, soru, açıklama, komut, uyarı, emir, vaat gibi birçok eylemden biri, yalnızca söz edimi gerçekleştirir (Searle 2006: 156). Austin bunlara edimsöz (söz edimi) demektedir ve bunlar insanın dille gerçekleştirdiği iletişimin en küçük birimleridir. İnsanlar ne zaman birbirleriyle konuşurlar ya da yazsalar söz edimi bulunmuş olurlar (Palmer 2001: 165, Searle 2006: 156). Bu açıdan kalıp sözler de Türkçeye edimsöz, söz edimi veya sözeylem olarak çevirisi yapılabildiği için speech act teorisinin bir parçasıdır. Austin'ın ölümünden sonra yayımlanan ve söz edimlerinin teorisini oluşturdukları "How to do Things with Words" kitabında dilde herhangi bir şey bildirmeyen ya da herhangi bir betimleme yapmayan (constate) bu bakımdan da doğru veya yanlış olduğunu söyleyemeyeceğimiz bir kısım ifadelerden bahsedilir. Bu ifadeler aynı zamanda cümle olarak bizzat bir aksiyondur veya bir aksiyonun parçasıdır. Bu gibi Kraliçe Elizabeth adını veriyorum gibi bir cümle buna örnek teşkil eder. Cümleyi

sarf eden ki i asl nda do ru ya da yanl cinsinden bir önerme kurmay p sadece gemiye isim vermektedir. Austin'in örnek verdi i cümlelerin tamamı (constative) önermeler de il, ayn zamanda edimsel/gerçekle tici (performative) ifadelerdir. Ona göre, önerme cümleleri ya da betimleyici cümleler kurmak söz eylemlerin sadece bir türünü olu turur (Palmer 2001: 166). Asl nda söz edimleri teorisi edimbilim (pragmatik) içerisinde ekillenen bir teoridir. Edimbilim, anlambilimin kar s nda olu mu kimi zaman anlambilimle iç içe geçmi bir aland r ve ikisinin ayr ld klar yer birinin anlam dilin içerisinde incelerken, di erinin onu ba lam (context) içerisinde incelemesidir. Austin öncelikle örnek cümleler çerçevesinde olu turdu u kuram nda cümlelerini gözlemleyiciler (constatives) ve edimseller (performatives) olarak iki gruba ay r r. Do ru ya da yanl olabilen gözlemleyicilerden farklı olan edimsel cümleler isabetli ya da isabetsiz olabilirler. Bu durumda bunlar n yerinde olduklar (felicitous) veya yerinde olmad klar (infelicitous) söylenebilir (Searle 2000: 14). Söz konusu cümleler için Austin yerindelik ko ullar n belirler. Ona göre konu ur ileti im ortam nda bir cümle sarf etti inde bir söz ediminde bulun ve bunun üç türü vard r: Düz söz edimi (locutionary act), edimsöz edimi (illocutionary act), etkisöz edimi (perlocutionary act). Bunlardan düzsöz edimi seslendirme (phonetic act), dillendirme (phatic act) anlamlandırma (rhetic act) edimlerinden olu ru. Edimsöz edimi, düz söz ediminde bulunan ki inin, bu edimde bulunurken yerine getirdi i bir ba ka edimdir. Yani herhangi bir ey söyleme i i, edimin kendisidir. Etkisöz edimi ise bir düzsöz ediminde bulunup belirli bir edimsöz edimini gerçekle tiren ki inin, isteyerek ya da istemeyerek kar s ndaki ki inin duygu, dü ünçe veya hareketlerinde de i klimeydana getirme edimidir (Searle 2000: 18-26).

Austin'in öğrencisi Searle edimsözlerle ilgili çal malara devam edip kendi kuram n (speech acts) olu tururken hocas ndan üç temel noktada ayr lm t r. Bunlardan ilki düzsöz-edimsöz ayr m r do ru bir ayr m olmad d r. kinci olarak edimsöz edimlerinin ba ar ko ullar n tart ve neticede edimsöz edimlerini hocas ndan farklı olarak be gruba ay r (Searle 2000: 27). Bu durumda ona göre ileti im ortam nda kar s nda dinleyen ki iye bir cümle söyleyen konu ur dört tür edimde bulunur. Sözceleme edimi; herhangi bir dilde bir cümle söylemek, önerme edimi; belirli bir nesneye gönderimde bulunarak ona belirli bir anlam yüklemek, edimsöz edimi ve etkisöz edimi (Searle 2000: 34, Günay 2004: 166). Edimsözleri ise Searle amaçlar na göre be gruba ay r m t r:

1. Kesinleyiciler (assertives) Konu ur bir önermenin do rulu unu savunur.
2. Yönlendiriciler (directives) Konu ur dinleyiciye bir ey yapt rmaya çal r.

3. Yükleyiciler (commissives) Konu ur ileti im ortam nda kendisinin gelecekte yapacağı eylemleri, geleceğe yönelik vaatte bulunur.
4. ifade edici (expressives) Konu ur kar s ndakine duygular n ve bu yöndeki tepkilerini ifade eder.
5. Bildirimler (declarations) Konu urun cümlesi dünyada bir de iklilik yarat r (Searle 2000: 49, Searle 2006: 169-171).

Searle d nda Paul Grice da dilsel davranışın düzenlenen kurallar bulmaya yönelik çal malar yapm tır. Ancak Austin ve Searle söz edimlerinin ba ar ko ullar üzerine yo unla rken, Grice kar l kl konu man n ba ar ko ullar üzerine yo unla r (Searle 2000: 12, K ran, Eziler K r 2002: 218). O, ileti imin cümlelerin mantıksal kavram üzerine kurulmuş kurallarla düzenlendi ini ifade eder. Konu ur tarafından söylenen her cümle bir ileti imine sahip olup, insanlar birbirlerini kar l kl söylediklerine göre de , demek istedikleri eylemlere göre anlarlar. Birinin konu mas , niyetinin kardaki dinleyici taraf nda do ru olarak anlaşılması durumunda ba ar ya ula m say l r. İnsanlar ileti imde buldukları nda kar l kl bir anlay olu tururlar. Bunu da birbirlerinin anlay olu turma niyetlerini bilerek ve kar dakinin durumu anlaması sa layarak ba ar ırlar (Do an 1990: 63, Searle 2006: 165). Grice, kar l kl konu mada a rta koydu u i birli i ilkesinde u dört konu ma kural ndan bahseder: Nicelik (quantity) kural nda konu ur mümkün oldu u kadar bilgilendiricidir; nitelik (quality) kural nda, konu ur dürüsttür, do ru bilgiler vermeye çal r; ba nt (relation) kural nda, konu ur konu ulan konu ile ilgili eylemler söyler; kiplik, aç kl k (manner) kural nda ise konu ur mümkün oldu unca aç k ve nettir (Günay 2004: 166).

Grice ve Searle'nin söz edimleri/söz eylemler (speech acts) teorisinde ayrı dklar en önemli noktalardan biri bireysel niyetliliktir. Grice, bireysel niyetlili i söz edimleri teorisinin temel kavram olarak ele al rken geleneklerden, kurallardan bahsetmez ve sosyal uygulamaların gereklili ine dair bir bilgi vermez. Oysa Searle, söz edimlerinin kullanılması nda sosyal kurumların ve kurallar n rolüne dikkat çeker. Dolay s yla ona göre toplumsal kurallar ve metindeki ba lamlar söz edimlerinin belirlenmesinde son derece önemlidir. Searle, belirli söz edimi türlerinin kurucu kurallara ihtiyaç oldu unı bu söz edimlerinin ise bu türden kurallara ihtiyaç olmad n ifade eder. Örne in iddia etme, söz verme, birilerini kar koca ilan etme, sava ilan etme ya da randevu erteleme gibi söz edimleri kurucu kurallar gerektirirken, selamlama, rica gibi söz edimlerinin kurucu kurallar sistemine ihtiyaç yoktur. Bu durum anlatmak isteme veya iletme niyetinin içeri ine göre de i ir (2005: 234). Gerçek hayatta konu ma eylemleri genellikle bir tür

ki ileraras ılı kiler içerir. Bir konu ur kar s ndakine belirli kelimeler söyleyerek ona göre bir eyler yapar. Bu yüzden bu tür ılı kileri ele alan etnografik çal malarda ve söylem çal malar nda söz edimleri teorisinin merkez olmas gereklili i savunulmaktadır (Sadock 2004: 53-73).

Söz edimlerinin bir parças ılan ve Searle'ın ifade ediciler(expressives) ve yönlendiriciler (directives) olarak maddele tirdi i gruba giren tebrik, kar lama, veda, tan tırma, övgü, hakaret, özür dileme ve bunun gibi prototip söylem fonksiyonlar n ifade etmek için kullanılan söz edimi türleri, yani bu çal mada incelenecek olan kal p sözler, ço unlukla belirli bir söylem ba lam na ve fonksiyonuna ba l ılan kal pla m bir ifade veya geleneksel bir kelime formu

bildirimde öyle önemlidir ki söylendi inde veya söylenmedi inde insan ili kilerini olumlu ya da olumsuz yönde etkileme gücüne sahiptir. Bu maledede hedef alınan söz edimleri de bu türden kal p ifadeler olacaktır. Dolay s yla toplumun haf zas nda belirli durum ve tav rlar için kullan lmak üzere haz r olarak bulunan, zamanla toplumun kültürel yap ışerisinde yo rulmu bu türden kal pla m söz gruplar için kal p sözterimi kullan lm t r. Kal pla m ifadelerin sözlü ve yaz l ileti im ortamlar nda fazlas yla tercih görmesinin nedenini bu tip yap lar n çaba gerektirmeksizin k sa bir süre zarf nda söylenecekler imas na ba layan Wray, kal pla m bir ö enin ileti imde söylenip anla lmas için gerekli olacak zaman ve enerjinin yeni bir söz grubu ya da cümlelerin olu turulup söylenmesi ve kar daki taraf ndan alg lanmas ndan daha az olaca n dfa eder. Ayr ca bir kelime dizesinin belirgin bir kal p hâlini almas n n d r as r veya daha fazla sürebilece i üzerinde durur (2002: 15-18, 2008: 11).

Türkiye Türkçesi söz varlı n n ö elerini sayarken Aksan, •temel söz varlı •, •yabanc sözcükler•, •deyimler•, •atasözleri•, •kal pla m sözler•, •terimler•, •çeviri sözcükler• in yan nda •ili ki sözler• kal p sözler• e yer verir ve onlar n t pk atasözleri, deyimler gibi belirli bir dili ku an topluma k tutarak o toplumun inançlar n , gelenek ve göreneklerini yansı t ifade eder (2006: 191). Türkiye Türkçesindeki çalmalarda söz konusu ifadeler için •kal p sözler• (Özdemir 2000, Aksan 2006, Erol 2007, Gökday 2008) nda •ili ki sözleri (Aksan 2002, 2006, Cihangir 2010) •ileti im sözcükler• (Toklu 2003: 109) •söz söylem• (Do ançay-Kam l 1997, K l ç 2002: 94, Dök 2007), •söz edimi• (Pal m 2001: 165-171), terimleri kullan lm t r. Aksan, bu sözle için yabanc dil ö retiminde bir k lavuz olarak faydalan lacak a h Avrupa konseyi taraf ndan bas kitapta •e ik• teriminin de kullan ld n belirtir (2006: 34).

Kal p sözler birçok yönden atasözleri ve deyimler gibi di er kal pla m dil birlikleriyle benzerlikler gösterebilmektedir. Bu dil birimlerinin hepsi belli artlar alt nda belirli olay ya da durumlar geli ti inde ileti im ortam nda konu ur taraf ndan haz r kal p olarak seçilerek h zla kullan llaacak dinleyen tarafıdan da daha önce bilinirli i nedeniyle kolayca anla lacak türden ifadeler sunar. Kal p sözler bütün dillerde yayg bir kullan m alan nasahiptir çünkü kolay k ve anla l rlık sa lamaktadır (Aksan 2006, Toklu 2003: 109). Kal p sözleri atasözleri, deyim ve ikilemelerden ay rman n y r n onlar n yap , i lev, anlam ve ba lam plan nda incelenerek bulunabilece ini ifade eden Gökday , yap bak m ndan en büyük farkl l n kal p sözlerin tek kelime eklinde kullan labilmesi oldu una de inir. Ancak bununla birlikte kal p sözleri atasözü, deyim ve ikilemelerden ay rmak için bu dört alan n da tam olarak yeterli olmad n vurgular

(2008: 94). Gerçekten de kalıp sözler toplum ve o toplumun dilin içerisinde yüzyıllar evvel kültür, gelenek ve göreneklerle şekillenerek zaman içerisinde belirli olay ve durumlar esasında hazırlanarak kullanılagelmiş dil birimleridir. Ait oldukları dilin kültürüyle ilgili birçok özelliği yansıtırken hem kullanıldıkları durumlar hem de kullanılan biçimleri bakımından kültürle de bir bağindedirler (Toklu 2003: 109). Bunların kullanılması belirli durum ve durumlara bağlı olduğu gibi kullanım zorunlulukları da insanlara iletişimimi olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Sabah gördüğünüz komunuza •Günaydın dememek görgüsüzlük ya da saygısızlık olarak kabul görebilir. Kimi zaman da farklı dil konuları veya aynı dil mensupları arasında kalıp sözler yanlışlıklara neden olabilmekte •iletişim kazalar • ortaya çıkabilmektedir (Yücel 2009: 516). Bu açıdan kalıp sözlerin her dilin kendi içerisinde ortaya çıkması diller arasında malazada da oldukça yarar sağlayacaktır. Türkiye Türkçesinde kalıp sözler açısından oldukça geniş bir alana sahiptir ve çeşitli malarla belirli bir oranda sınırları çizilmiştir (Doğançay, Kamalı 1997, Özözen 2006, Erol 2007, Gökday 2008, Cihangir 2010). Ancak Türkçenin diğer lehçelerinde de kalıp sözlerinin incelenerek bu açıdan söz varlığının ortaya konulması lehçeler arasında malazada büyük oranda fayda sağlayacaktır. Bu çalışmada da Bağırtürkçesindeki kalıp sözler söz edimi teorisi bağlamında anlam ve yapıları da göz önünde bulundurularak ele alınmıştır.

Bağırtürkçesinde Kalıp Sözler

Bağırtürkçesindeki kalıp sözler genel Türkçe de olduğu gibi oldukça fazla sayıda ve çeşitliliktedir. Bu bağlamda Bağırtürkçesinde kullanılan kalıp sözler bağlam, anlam yapıları açısından incelenmiştir, Bağırtürk edebî dilinden seçilmiş cümlelerle de kalıp sözlerin kullanım alanı örneklendirilmiştir. İnsanlar iletişimlerini birbirinden kopuk cümlelerle değil, birbirleriyle bağlantılı cümlelerle sağlarlar. Yani belirli bir bağlam içerisinde kullanırlar. Bu durumda göstergelerin birlikte oluşturduğu anlamı aydınlatan bütün olan bağlam (context) içerisinde dilsel birimleri barındıran toplumsal ortamdan daha geniş bir biçimdir ve iletişimin gerçekleşmesinde en büyük rolü oynamaktadır (Aksan 1998: 75, Kılıç 2002: 13-15). Bağlam, aratımlarda dil içi ve dil dışı olmak üzere ikiye ayrılır (Palmer 2001: 60, Vardar 2008: 34, Gökday 2008: 102). Vardar'a göre dil içi bağlam, bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, çou durumda söz konusu birimi etkileyip onun anlamını ve değerini belirleyen birim ya da birimler bütünüdür. Dil dışı bağlam ise fiziksel duruma, konu ucu ve dinleyicinin dil dışı toplumsal, kültürel, ruhsal deneyim ve bilgilerine ilişkin verilerin tamamıdır (2003: 34). Bu açıdan bakıldığında kalıp sözler daha çok dil dışı bağlamla ilgili

oldu u görülmektedir çünkü bu sözlerin kullan m genellikle ba lam taraf ndan yönlendirilir (Gökday 2008: 105). Yani belli bir kal p söz, belirli artlar alt nda ve belirli bir durumda kullan m gerektirir. •Ho çakal n• kal p sözü, ileti im ortam nda bir süre için veya daimi olarak birbirinden ayrı ki iler taraf ndan söylenebilir. Yeni kar la ma esnas nda söylendi inde son derece uygunsuz ve olumsuz bir ileti ime sebep olacaktır. Bu açıdan bakıld ında kal p sözler ço unlukla ileti imde zorunlu bir durum gerektirir. Bunun yan nda dairinin söylenmesi durumunda kar l kl bir kullan m da gerektirmektedir. Mesela, •Eviniz hay rlı olsun• gibi bir kal p söz kar s nda muhatape ekkürler• ya da •Daha iyi sizin olsun• gibi bir kal p sözle kar l k verecektir. Elbette bahsi geçen zorunlu ya da kar l kl olma durumu toplum içerisindeki beklenti yönünden ele alınmaktadır. Yeni ev alm birine arkada , genel kabule göre beklendiği gibi •Hay rlı olsun• kal p sözünü kullanmayabilir ancak bu durumda olumsuz ileti im gerçekleşecek ve ev alm olan ki i arkada hakk nda olumsuz düşünelere sahip olacaktır. Evine gelmi misafirine •Ho geldiniz• demeyen bir evlisi de toplum içerisinde pek hoş karşılanmayacak ve ele tirilecektir. Kal p sözlü ba lam aç s ndan s n flandırmak çok kolay değildir. Gökday •n ifade etti i gibi onlar zorunluluk, zorunlu olmama ve kar l kl kullan ma göre s n flandırmak baz s k nt layaratabilir (Gökday 2008: 105). Öyle ki, kimi zaman anlam açısından ayn gruba dahil olan bir kal p söz farklı kullan m alan na sahiptir. Özellikle iyi dilek sözlerinden bir kısım zorunlu durumlar gerektiren, bir kısım zorunlu bir durum olmasa da kullanılabilecek türdendir. Bazen de hat r sorma gibi zorunlu durum gerektiren kal p sözler di er yandan kar l kl kullan m gerektirecektir. Bu bakımdan makalede, Ba kurt Türkçesindeki kal p sözler başm aç s ndan kesin bir s n flandırma yapılmadan, sadece de erlendirmelerle ele alınmış olup, söz konusu kal plar anlam ayrıntılarına göre s n flandırılmı t r.

Anlam na göre kal p sözler her toplum ve dilde ayn d r. Çünkü hangi dil olursa olsun o dili konu anlar arasında selamlaşma, vedala ma, tanı ma, hat r sorma vb. için belirli kal p sözler kullanılmaktadır. Ancak belirli bir anlam alanındaki kal p sözler için diller içerisinde seçilen kelime ve yapılar çok farklı durumlar arz edebilmektedir. Durumu farklı diller arasında karşılaştırmak o kadar kolay olmasa da ayn kök dilden gelen Türkçenin farklı lehçelerinde örneğin selamlaşma için kullanılan kal pların oluştu rulma şekilleri ve kullanılan kelimeler oldukça dikkat çekici ve ilginçtir. Mesela Türkiye Türkçesi için özür dileme söz kal plarından •Özür dilerim• veya •Kusura bakmayın• için farklı lehçelerinin bir kısmında •Keçirigizde• kal p sözü kullanılmakta, •Bu işuru geçiniz, unuttuz, görmezden geliniz• gibi de erlendirilebilecek olana geçir- fiilinin mecazî anlamayn t s ndan faydalanılmaktadır.

Çal mam zda Ba kurt Türkçesindeki kal pözler anlam aç s ndan farklı ba l klar alt nda incelendikten sonra, yapak m ndan bir s n fland rmaya tâbi tutulmu ve cümle halinde olanlar, eksilti cümle ekinde bulunanlar, sadece tek bir kelimedenden ibaret olanlar olarak ayba l klar hâlinde de edilmis tir. Yapılan anlamsal ve yapısal s n fland rman n ard ndan tespit edilen kal p sözlerin en yaygın

Hawm h Ā •MerhabaŽ, Hawm s z. •MerhabaŽ Hawm h Ā
•MerhabalarŽ ändärmġ/Ā •MerhabalarŽ.

Selamla ma kal p sözleri genellikle ikintelik veya ikinci çokluk ahsa göre çekimlenir çünkü ki i, muhata veya muhataplar na selam verir. Bunlar n d nda Ba kurt Türklerinde slamî gelene i içerisinde yer alan bir toplum olarak Arapça selamla ma kal p sözlerinin de al land görülmektedir:

Ässälämägäläküm •EsselamualeykümŽ

Ayr ca selamla ma kal p sözleri ba la içerisinde kar l kl olarak kullan lmas beklenen kal p sözlerdendir. Selam veren iye kar daki de selam verecektir. Kip ve ah s çekimine göre selam veren e ile ikinci teklik ve ikinci çokluk ahs kullan rken, selam alan ise birintelik veya birinci çokluk ahs kullanacaktır.Hawm h Ā Hawm s z, Hawm h Ā ändärmġ/Āselamla ma

- Esselamualeykülm diye eskiden oldu u gibi selamla t .
- Vealeykümselam dedi kazanl k yan nda oturan Urkiye nine.Ž

- (7) „ - , k ĩndı kūrām! Nindäy yđär ta lan ? Hawm ! „ Hawm , R man. „ T lk suran s ray qara in í, R man ha ayÁ. (NM 392) • •Ooo, kimi görüyorum! Ne kadar zaman geçti? • Merhaba, merhaba Roman. • Tülküsuran n çehresi karanl kt , Roman ku kulanđ .Ž
- (8) «Hawm , hawm! K tlay m hin!» „ tigän h maq t y ld . (M 120) • Merhaba merhaba Kutluyorum seni.Ž

1.2 Tek kelime şeklinde olan selamlaşma kalıp sözleri

Tek kelime ekinde olan selamla ma kal p sözü Ba kurt Türkçesine Arapçadan al nt olarak giren selam kelimesi ile yapılmaktadır. Kar l kl selamla ma da her iki taraf ayn kelimeyi kullanabilece i gibi di er selamla ma kal p sözlerinin sonras nda veya öncesinde de kullan labilir. Kimi zamanda 10 numaral örnekte oldu u gibi söz konusu kal p sözlüm y raqtan, qaynar y raktärekinde belirli bir formda kar m za ç kabilmektedir.

säläm•selamŽ

- (9) -Q ÁÁr, säläm Güzäl.(KB 69) •K zlar, selam Güzel.Ž
- (10) Hawm , G lnaz! Säläm y raqtan, qaynar y raktän Xat d ald m, räxmät, hi ä xat ya almay y r n m, as wlanma. (KR 11) • Merhaba Gülnaz! Selam uzaktan gönülden Mektubunu ald m, te ekkür, sana mektup yazamad m k zma.Ž

2. Hatır Sorma Kalıp Sözleri

nsanlar aras ili kilerde hat r sorma genellikle kar la ma sonras nda soru cevap ekinde meydana gelmektedir. Kar s ndakinin hat r n , nas l oldu unu soran konu ur olumlu veya olumsuz bir cevapla karşılık gelir. Aksi bir durum ileti imin bozulmas na neç olacaktır. Ba kurt Türkçesinde hat r sorma kal p sözleri, i en •iyi, sa lamŽ, haw•sa Ž, m n •sa salimŽ imn •eminŽ ar w •iyiŽ, äp •iyiŽ, xup •iyiŽ, xäl •hal, durumŽ nis k •nas lŽ ni •neŽ gibi kelimelerden birinin veya ikisinin kullan larak oluşturuldu u soru cümleleri ile meydana gelir. Bunlar kimi zaman cümledeki fiil kipinin ve ah slar n de i mesiyle kimi zaman da eksiltili ekillerle yapılr. Hat r sorma kal p sözleri kar kl kullan m gerektiren kal p sözler ierisine girdi inderkar s ndakinin hat r n soran konu urun bir de

almas gereken bir cevap vardır. Bu türden cevap konumundaki kalıp sözler için Ba kurt Türkçesi tek kelimelik kalıp sözler kullanmaktadır.

2.1 Cümle şeklinde olan hatır sorma kalıp sözleri

Kalıp sözlerin bir kısmı kipi, şahıs, zaman özellikleri bakımından tam olarak bir cümle eklindedir. Kalıp sözler kalıpla dil birlikleri oldukları için kelime sayısına göre sordandan çok fazla bir yonunla sahip de illerdir. Hatır sorma kalıp sözleri ise genellikle soru cümlesi eklindedir.

İyi kelimesi ile oluşturulanlar

İyi kelimesi ile oluşturulan ve •Nas isiniz?, •yi misiniz? anlamına gelen hatır sorma kalıp sözleri Ba kurt Türkçesinde daha çok edebî dilde kullanılan alanına sahiptir:

•yi misiniz?, Nas isiniz? •ni misiniz?, Nas isiniz?
•ni misiniz?, Nas isiniz? •ni midir? •ni midir?
•ni misiniz?, Nas isiniz? •ni misiniz?, Nas isiniz?
•ni misiniz?, Nas isiniz? •ni misiniz?, Nas isiniz?

- (11) Hawm h „ Ul yaq n raq kild i. - •ni misiniz?, Sara kiln? -Alla a k r, tiy i t iär. (AT 225) •Merhaba, O daha yak nla t. ... yi misiniz Sara gelin? ... Allaha ükür, dediler.
- (12) Naylä - Bal äkär, hini •ni Atay m, atay m qä? (AE 66) •Nayle ... Bal eker, sen iyi mi Babam, babam nerede?
- (13) - H rar a n tçanm n, hin k iär i •ni (KPTY 191) •Sormay unutmum, seninkiler iyi mi
- (14) -Äsäygi Äi •ni äli? „ tip h rap quy Ä ul saq Ar lan. (EDT 424) ••Anneniz iyi mi acaba? • diye sordu Ar slan.
- (15) Hu t täwg i sä ät iä d ä ük ut iä d ä t r p qald . änd i r m i x ä Ä r, yuqt rm ..(M 45) •Sava n tam ilk saatlerinde ate içinde kald . yi midir imdi yoksa öldü mü?
- (16) wanow, Kondratäw, Filippow... Qä? lar ikän? änd i r m i? (KA 43) • wanow, Kondratew, Filippow Neredeler acaba? yiler mi
- (17) Ta tamal m nän h rt nä-h rt nä Z fär inä. Z fär. änm i g i Ä slam l a ay! (HT 4) •Havl u ile siline siline Züfer iner. Züfer: •yi misiniz, slamgul a abey. •

- (18) - Eliä qap l k l p y bärÄ, unan ürlp zal ya na taw ittí. „
änm h g l Ä Z läyxa inäy? Ar wb Ä ar wb Ä balaqay m.(AT 108)
•- Eliye birden güldü, sonra e ilip san taraf na seslendi. •- _yi
misiniz, Züleyha nine?•, •- yiz, iyiyiz yavrucu um. •Ž
- (19) waq t, b lar Ä iph iÄräk ä gämähñ Äp:- Äli än m h g l Ä tip
b r qart kilp k r Ä. (ÜY 216) •O zaman, bunlar n rahats z
konu mas n kesip: •- _yi misiniz diye bir ya l adam girdi.Ž

haw kelimesi ile oluşturulanlar

Hawm ? •yi mi?Ž, Haw nam ? •yice mi?Ž, Haw nah Äñ ? •yice
misinizŽ, Haw na t rah Äñ ? •yi misiniz?Ž

Ba kurt Türkçesinde haw kelimesi ile oluşturulan hat r sorma kal p sözlerinin baz lar daha önce de belirtildi i gibi selamla ma kal p sözleri ile benzerlik göstermektedir. 20 ve 21 numaral örnekler hawm ? soru i areti kullan ld nda hat r sorma kal p sözüdür. Oysa daha önce belirtildi i ve 2 numaral örnekte oldu u gibi ünlem i areti ile gösterildi inde •MerhabaŽ anlam nda bir selamla ma kal p sözüdür. Elbette bu durum söylemde ancak vurgu ve ba lam ile ifadesini bulmaktadır.

- (20) « latay, nixäl? », « näy,hawm? », « ýgä, äpm/? », tip här k /mdí
yä ñä qarap hawla a h ra a ürg sqa, qasand r ata äsätyä ägän
sitän y ya na uÄÄ (U 136) ••Dede nas l?•, •Nine iyi ni,
•Yenge iyi mi?• diyerek herkesin ya na göre selamla p hâl hat r
sorarak yoku yukar ya ne zamand r anne babas n n ya ad çitten
evin oldu u tarafa geçti.Ž
- (21) „ Hawm, K nh l w apay? ÄyÄ qaytay q. Haw na. ÜÄd /
ítär nisK? (EDT 536) ••..._yi misinKünh l v abla? Haydi
dönelim. ••- _yice Senin i ler nas l?•
- (22) Yalanbikä- Haw na t rah Äñ , balaqayÄr. (KB 30)
•Yalanbike- _yice misinizçocuklar?Ž

işän ve haw kelimelerinin oluşturduğu ikilemelerle kurulanlar

işän ve haw kelimelerinin biraraya gelerek oturdu u kal p sözler bu kelimelerin farklı ek ve soru kelimeleri ile oluşturdu u soru cümleleri ile meydana gelir.

än-hawm ?• yi mi?Ž äñ-haw nah m ?• yice misiniz?Ž äñlikmi-hawl qm ? • yi misiniz?Ž äñ-hawl qm ? • yi misin?, Nas Is n?Ž äñlk-hawl qm ? • yi misiniz?, Nas Is n z?Ž, äñlk-hawl q nisg/räk? • yi misiniz?, Nas Is n z?Ž äñ-haw yä äyh/m /? • yi misiniz?, Nas Is n z?Ž

- (23) -• ý/í, zindandan ~~h~~ñs/ xat. -NiÄr yaÄ? äñ-hawm üÄ? (AE 31) •Evet, Zindandan birinci mektup. ... Ne yaz yor? Kendisi iyi miymi ?Ž
- (24) „ äñ-haw nah m , äbkäy? (KKTY 20) •- yi misin, nine?Ž
- (25) -Yä, nisk, i äñ-haw na kaytt m ? „ tin / lä yänä atan na lyast küÄÄrñä baqt . (KKTY 20) ••Ya, nas l, sa salimdöndün mü?• dedi ve yine alttantan lyas• n gözlerine bakt .Ž
- (26) - äñ-haw na kildg/Äñ? Min äli / ñä / mñän s qqayn m, „ tin/ (BA 77) •-Sa salimgeldiniz mi? Ben yine i e gitmi tim.Ž
- (27) -Atay i äñ-haw na t ram ? Hin/ t /g/ du Bikmurzin bit äli, qaytt m ? (BA 110) •- Baban iyi m? Senin öteki dostun Bikmurzin de döndü mü?Ž
- (28) „Ey Äük, Mirsäy a ay, türÄñ uÄ äñ-haw na y r y h m ? „ tin/m. ?? •- Haydi, Mirsey a abey, ba kö eye geç. yi misin dedim.Ž
- (29) - äñlikmi-hawl qm , äÄm zattar ? (KB 7) •yi misiniz millet!Ž
- (30) „ äñlk-hawl qm , M lifä apay? „ tip taw bir Äir. (AT 136) •yi misiniz, Mü life abla?- diye ses verdi adam.Ž
- (31) - Atah , tim, ni ä Äqqlan ?.. E, M lifä apay, i äñlk-hawl q nisg/räk? (AT 137) •Babas diyorum, niye durdun? E, Mü life abla, iyi misini?Ž
- (32) «Ult r, M ällim a ay, „ ti, „ Küptän kür /kän yuq. äñlkmi/hawl qm , y rt-qura im/ñm? Qartaytmaym ? Xgä k / i i äñ-hawm ? „ ti. „ hin / t /g/ y /g/ñ ni /läy äli/?» ti. (BA 4) •Otur ö retmen a abey, demi ... Çoktand r görü medik. Nas Isevin yurdun iyi mi?Ž
- (33) Ya sul Mäsämix i äñ-haw yä äyh/m / (T 275) •Yeni tarz Mesemih, iyi ya yor musun? (Nas Is n z?)Ž

- (34) m'ın-aman na yä äyhg/Än/? äñ-hawl qm?.. EyÄg/Ä
y rt Äa bäräkät t'äyk. (Amin t talar) (DHK 25) •Sa l kl
m s n z? yi misini? Haydi, yurdumuza bereket diliyoruz. (Amin
diyorlar)Ž
- (35) Tayxan Yanbäyviç. Yä-yä, nišk bar p qaytt ? Nišk qar ald lar?
än-hawÄrm ? (DHK 162) • Tayhan Yanbeyeviç. Hey hey nas l
döndün? Nas l kar lad lar? yiler nž
- (36) -Yä, inäy, ni xäldä yä äyhg/Ä,tip, ba na kilgän sraq l h raw Ä
birÄ, irkä y lmay p. „ äñ-hawl qm ? (EDT 84) • •Hey, nine,
nas ls n z?• diye akl na gelen ilk soruyu sordu nazl çocuk
gülümseyerek. •Nas ls n z

- (40) „D nya b t nläy ük rä imh *İÄtügüf. g y imñ m nm ?* (K 362)
•Dünya tamamen ac mas z de il. Abin iyi *ñ*

ar w kelimesi ile oluşunlar

Ba kurt Türkçesinde •iyi^ž anlam na gelen w kelimesi ile kurulan hat r sorma kal p sözleri de yine soru formunda meydana gelmi tir.

Ar wm ? •yi mi?, Nas l?ž Ar wm h *Ääl/?* •yi misiniz?, Nas ls n z?ž
Ar w kild/g/Äni? •yi misiniz?, Nas ls n z?ž

- (41) Esä- Ar wm h *Ääl/, Qanbaba. BÄq qa äÄrlänäb/Ä* (KB 13)
•Anne •yi misiniz Kanbaba. Biz k a haz rlan yoruz.ž
- (42) I k t ws */. Ar wm , qärñdä , qayÄ yul t tt ?* (KB 99) • Büyük bekçi, nas ls karde , ne tarafa gidiyorsun?ž
- (43) El/ar wm h *Äbalalar?* (AT 58) •Nas ls n çocuklar?ž

ep kelimesi ile oluşunlar

Hat r sorma kal p sözlerinden bir k sm ep •iyi^ž kelimesi ile yap lmaktad r. Kelimenin farklı ah slarda ve farklı soru biçiminde olu turdu u kal p sözler Ba kurt Türkçesinde oldukça yaygın olarak kullan lmaktad r.

äpm/? •yi misiniz?ž, äptärm/? •yiler mi?, Nas llar?ž äpm/h/g/Ä •yi misiniz?ž äp kild/g/Äni? •yi misiniz?ž *Xäldär/ epm/?* •yi misiniz?, Nas l gidiyor?ž

- (44) Räsım: - Hawm , braxäldär/ äpm /? (KB 99) • Resim •Merhaba karde , iyi misir?ž
- (45) Malay (kilp inä). *ý, äpm/q Äqay, qayÄ kitt/?* (KB 99) •Malay (içeri girer). •Ey, nas ls güzel k z, nereye gittin?ž
- (46) slam l:- Yä, *ítär äpm/h l w?* (HT 4) • slamgul: •Hey i ler iyi mi güzel k z?ž
- (47) „Y *ğttär, xäldär äp biğ, ñmm, bräy nämä uyla ay qñmm...* (KR 225) • ... Yi itler, durumlar iyi h mm, bir eyler dü ünelim h mmfž
- (48) „Bala-sa a , kil ñ *äptärm/?* „ Qars q xäl b *l/ ñwñ* dawam itü (T 278) •Çoluk çocuk, gelinin iyiler rñ Kars k hâl hat r sormaya devam etti.

- (49) „ äpm /, y /gä. -Min ind /, min... änm? (NM 335) •- yi mi
yenge? •Benim ben, yi mi?Ž

ni soru kelimesi ve xäl kelimesinin birlikte kullanılmasıyla oluşanlar

Ba kurt Türkçesinde hat r sorma kal p sözleri içerisinde soru kelimesi ve xäl kelimesi bir araya gelerek hat r sorma kal p sözleri meydana getirirler ve bunlar n say s oldukça fazlad r.

Ni xäl? •Nas ls n?Ž, Ni xäldäh /? •Nas ls n?Ž Ni xäldär /Ä gñä?
•Nas ls n?Ž Ni xäldä ä /? •Nas ls n?Ž Ni xäldä yä äy /Ä /Ä •Nas ls n z, Nas l
ya yorsunuz?Ž Ni xäl y r ? •Nas ls n z?Ž Ni xäldä y r y ikän? •Nas ls n z?Ž Ni
xäldär bar ikän? •Nas ls n z?Ž Ni xäldä gñä yä äp yatar ikän? •Nas ls n z?Ž Ni
xäldä hu ä /? •Nas ls n z?Ž Ni xäldä hu ? •Nas ls n z?Ž Ü /Ä ni xäldä? •Sen
nas ls n?Ž Ni xäldär bar? •Nas ls n?Ž

- (50) ul saq futb l uynap y r gän malay /Ä r /Ä tub Sä i /Ä äby ald na
kil /p t kän. Ni xäl, kür /? „ tigän tup äb /ygä. Xäl äptän tüg /.
Ar p, xäl b t p qayta almayult ram, „ tigän zarlan p Sä i /Ä äby.
(KR 379) •O zaman futbol oynayan çocuklar n topu Segize ninenin
önüne dü tü. •Nas ls kom u? • demi top nineye. • Halim iyi de. il
Yorgun, gücüm bitmi ekilde oturuyorum • demi Segize nine
yak narak.Ž
- (51) Q rm qal y /g / B ä /Ä /Ä din un yulda srat p: „ Nixäl, yaqta ? „
tip huran . (KR 55) •K rm skal yi iti Bezrettin onunla yolda
kar la p •Nas ls narkada ? • diye sordu.Ž
- (52) - Ü /Ä ni xäldäh /, Eliä q Ä m? Häybät kñä. (AT 108) • •Sen ne
durumdas r Eliye k z m? • • yice.Ž
- (53) Y /g /. Hawm h Ä Mäskäy äby? Ni xäldär /Ä /Ä /Ä yä äp yatah Ä
? Mäskäy. Ar wb Ä ar wb Ä balaqay m. (AT 281) •Yi it •yi
misiniz Meskey nine? Nas l ya yorsunuz? •Meskey: • yiyiz, iyiyiz
yavrucu um.Ž
- (54) „K nyuxtan i /Ä /Ä m... Yä, h ylä, ni xäldär unda? Malay yuqm ä /?
(M 133) •Kunyuhtan i ittimf Hey, söyle nas l @ Çocuk yok mu
hâlâ?Ž
- (55) /Ä /Ä siä y /gä. äpm /? -Ar w na ä /, ü /Ä ni xäl y r ? (U 362) •
• emsiye yenge iyi mi? • • yicesen nas ls /Ä /Ä Ž

- (56) Kür *fār* ni xäldär bar ikän? (S a.) (KB 91) •Kom ular nas?Ž
- (57) Tuqta älf.. Atay aw r y tip i *f*käynm, ni xäldä?,, (NM 205)
• Dur helef Baban hasta diye duymu tum, nas?Ž
- (58) - Ul ni xäldä älf, kiln? Ar wlanam ? *f* (U 116) • •O lun nas l
acabagelin? Dinlendi mi?•*f*.Ž

nisk soru kelimesinin kullanılmasıyla oluşanlar

Ba kurt Türkçesinde *nisk* soru kelimesi de hat r sorma kal p sözleri olu turmaktadır. Türkiye Türkçesinde •Nas ls n?•, •Nas ls n z?• ya da •Haliniz nas l?• gibi kal p sözleri kar layacak çe itli kal p sözler a a daki gibidir.

*Hı*Ä *nisk* yä äyh*g*/Ä? •Nas ls n?Ž ÜÄ *nisk* yä äyh? •Nas ls n?Ž
Hawl Ä *nisk*? •Sa l n z nas l?Ž Xäldär*g*/Ä *nisk*? •Nas ls n?Ž Xäldär*g*/Ä
nisk hu? •Nas ls n z?Ž Xäl *nisk*? •Nas ls n?Ž, Xäldär *nisk*? •Nas ls n?Ž
Xäldär *nisk*? •Nas ls n?Ž Xäl*g*/Ä *nisk* •Nas ls n z?Ž Xäl *nisk*? •Nas ls n?Ž
Xäl *nisk*? •O nas l?Ž ÜÄ *nisk*? •Nas ls n?Ž ÜÄnd *nisk*? •Nas ls n?Ž,
Xäl-äxwäl *nisk*? •Nas ls n z?Ž *nisk* üÄÄ? •Nas ls n?Ž, *nisk* älf un
xäl? •Nas l o?Ž, *nisk* yä ärgä?•Nas ls n?Ž

- (59) „ Xäldär *nisk*? B na k s h na r a kildm älf, *nisk* bul r. (KR
50) • •Nas ls n? te, gücümü denemeye geldim, nas l olur.Ž
- (60) -Xäldär*g*/Ä *nisk* hu? „ tip h ran m min dä unan. (BA 62) •
•Nas ls n? diye sordum ben de ona.Ž
- (61) „ Xäldär *nisk*, m safir? „Zarlan an yuq, x rmätl *i* Qar a... (AT
138) • •Nas ls n? misafir? Kötü bir durum yok hürmetli KargafŽ
- (62) E Emilä: «Xäl *nisk*?» „ tip tä h ramay nsa üt*kärp* y*bär*/m/
malayÄ? (SPK 14) •Ee Emile: •Nas ls n? diye sormay nca
sinirlenip k zar m çocu u?Ž
- (63) Esäh kilp: „ Xäl *nisk*, balam, qayh *y* aw rta? „ tip h raha:
„Xäl m häybät, äsäy, *y* m dä aw rtmay, „ tip yawap birä. (Y
62) •Annesi gelip: •-Durumun nasyavrum, neren a r yor?• diye
sordu. •... Durumum iyi anne, hiçbir yerim a r m yor.•, diye cevap
verdi.Ž
- (64) - Yigäd *nisk*? - Häybät.(MB 347) •-Yengenin durumu
nas? ... yi.Ž

- (65) ur k / / bul an h ik n! „ tip k ld Äm / / „ Yä, hawm ? Hin / lä
kür / k n bar ikän! - Min ar w na. Ü / nis k? (BR 447) •Büyük
adams n ya! diye güldü Ami i. ...Hey, iy i? Seni bu gün görece im
varm ! Ben kötüyüm, sen nas ls n? Z
- (66) Sanitar m n n haqaltay karawta yaq nla t . „Yä, xäldär nis

beklemektedir. Hiç bir cevap verilmemesi veya olumsuz bir cevap verilmesi durumunda yine ileti imin olumsuz devam edeceği anlamına gelmektedir. Ba kurt Türkçesinde yukarıda çokça fazla çeşitliliği tespit ettiğimiz hatırı sorma kalıplarının karışımında muhatapın da kullandığı kalıplar sözler vardır. Bunlar arasında sorulan soruya heybizi, arw •iyi, äp •iyi, i •än •iyi, sa salim, Häybät kñä •yice, Arw na äli •yice, Haw na •yice gibi olumlu bir karşılık verilebilir. Bununla Arw tügi •yi de il, Xäl äptän tügi •Durumlar iyi de il. Kimi zaman da Haw-sälämät •yi, än- m n •yi, sa salim, än-haw •Sa salim, än-hawm n •iyim gibi ikilemelerle kurulmuş yapılar da karşılık olabilir.

- (77) Güzäl. Yuq, äsäyj äñ-hawm n (HT 95) •Güzel •Hayranne, iyiyim.
- (78) -Yuq, i äñ- m n ul. (K 140) •Hayran, iyio.
- (79) „E-ä-ä, Z lxiä äb iy, hin ikän. ailämdä im ñlk, bar h lahaw-sälämät Eyük tügä, äbkäy, b na ur nd q, ult r! (T 278) •- E-e-e, Zülhiye nine, sensin. Ailem iyi, hepsi de sa salim geldin nine, i te sandalye otur.

3. Tanışma Kalıp Sözleri

Her toplumda iki yabancıdan tanışma esnasında kullanılan belirli kalıplar vardır. Herhangi bir yabancı dil öğrenen esnasında ilk olarak bu kalıplara başvurulur. Tanışma kavramı birbirini tanıyan iki insanın iletişim ortamında belirli kurallara dâhilinde yan yana ve birbirlerini tanıma anlamına gelir ve daha sonra devam edecek derin ya da yüzeysel bir iletişimin ilk adımıdır. Ba kurt Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi tanışma kalıplarında birtakım soru kelimeleri kullanılır.

3.1 Cümle şeklinde olan tanışma kalıp sözleri

Türkiye Türkçesinde tanışma kalıplarında **ne** kelimesi kullanıldığında, Ba kurt Türkçesinde **kñm** ve **nisk** soru kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir ve bunlar soru cümlesi olarak gerçekleşir. Yabancı biri ile tanışmanın ilk adımı onun ismini sormakla başlar ardından da onun nereli olduğu gibi bazı bilgilerin sorulmasıyla devam eder. Ba kurt Türkçesinde **ta** kalıplarında ekildedir:

sımgıÁ nisk? •sminiz ne? HıÁÁ isımgıÁkñm? •sminiz ne? Ž, sımgıÁ kñm äli? •sminiz ne? Ž, HıÁÁ mñän tan r a rxsät itıgıÁ •Müsadenizle

tan abilir miyiz? Ž, H/ĀĀ familiya Ānisik? • Soyad n z lütfeder misiniz? Ž Dayh il k/ ħ/ġ/Ā • Nerelisiniz? Ž

(80) s ħ/ġ/Ānisik? Ward ĩs . Wardġs axbazyan. E ħ/ĀĀ? G Isäsäk (qul birġ). G Isäsäk. (HT 108) • sminiz nedir? Vardġis : • Vardġis ahbazyan, ya sizinki? Gülsesekini uzatarak • Gülsesek • f Ž

(81)

(86) „ HAA kü r p tan w ma bik-bik tä atm rı (M 306) •Sizi görüp
tan t ma çok memnun oldum.Ž

4. Rica Etme Kalıp Sözlere

Rica kavram söz edimleri ile ilgili olarak dilbilimsel nezaket içerisinde de erlendirilir. Dilbilimsel nezaket (linguistic politeness) toplumsal ileti imde ki iler aras statü ve mesafelere, sayg ve dayan ma kuralları na göre muhatap veya muhatapları na uygun bir çerçevede konu mak anlam na gelir ve ileti im bu uygunluk çerçevesinde kurulmazsa taraflar dan veya her ikisi kaba olarak de erlendirilir (Holmes 1992: 97). Dildeki nezaketin s n rları n ngeni li inden ve çe itlili inden bahseden Leech nezaket ilkesini bildiri imin en temel pragmatik ilkelerinden biri olarak kabul eder (Leech 1983)ca dilbilimsel nezaket ilkeleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Biz konu urken farklı türde birçok seçim yaparız. Ne söyleyece imizi, nasıl söyleyece imizi, hangi türden cümlelerle söyleyece imizi, kelimelerimizi vb. seçeriz (Wardhaugh 2010: 274). Brown ve Levinson dilbilimsel nezaket pozitif nezaket (positive politeness) ve negatif nezaket (negative politeness) e örtük nâzakât (off record) olarak üçe ay rılır. Burada pozitif ve negatif olma yak nı k, samimiyet ve mesafeyi ifade eder. Pozitif nezaket aile, akrabalar, arkadaş lar gibi daha çok samimi ortamlarda kulland ısteler, uyar lar, ihtiyaçlar, akalar vb., negatif nezaket ise toplum içerisinde daha çok ki iler aras mesafenin bulundu u durumlarda kullanılan ve daha çok da dolaylı olarak soru cümleleri ile olu turulan nezaket ifadeleridir. Örtük nezaket ise konu urun kar s ndakine sezdirme yoluyla bir takım isteklerini dile getirmesidir (Brown - Levinson 2004: 101, 129, 211). Rica kimin istekleri do rultusunda, nezaket kuralları çerçevesinde gerçekte bir eylemdir ve Searle'nin s n flandı rması nda yönlendiriciler aras na girer (Searle 2006: 170) Kimi çal malarda istek anlam alan içerisinde ele al n p de erlendirilmi tir (Aslan 2008: 148). Bu çal mada ele al nan rica etme kal p sözleri Brown ve Levinson'ın negatif nezaket türlerine girmektedir ve toplumsal ileti imde ki iler aras ili kilerde kullanılan türden kal p sözlerdir. Bakı t Türkçesinde rica ifadesi bulunan kal p sözler Türkiye Türkçesi ile benzerlik göstermekle birlikte kipi i aretleyicilerle kurulan rica kal p sözlerinin varlı aç s ndan da farklı lar.

4.1 Cümle şeklinde olan rica etme kalıp sözleri

Kimi zaman kurdu umuz cümleler kendi ifadelerinin d na ç karak farklı ifadeler kazanabilir. Bazen bir söz edimiyle onu olu turan cümle aras nda da yap sal aç dan do rudan bir bağlantı bulunmayabilir (Toklu 2003: 116). Dilde ricalar dile getiren kal p sözler de bu türden örnekler sunar. Ricay ifade eden kal p

sözlerin bir kısmı soru cümleleri ile oluşmaktadır ve emir, olası, yeterlilik gibi kiplik anlamlarla ifadeini bulur. Genel olarak Türkçede var olan bu durum Bakır Türkçesi için de geçerlidir.

Emir kipi i aretleyicilerinin ardından kullanılabilecek olan kiplik parçacık veya zinhar •lütfen• kiplik kelimesi eklenerek *ÄyügiÄälí*, zinhar, *xäñr sä ät nisä?* ekindeki bir cümle ile konuyu tarafından yapılmış istenilen şey rica ile dile getirebilir. Dolayısıyla bir takım kalıplaşmış sözleri bu şekilde oluşur.

(87) *Ült r Äälí*, *ült r Ä* (NM 144) • Oturun lütfen oturun•

Kitsí • *Git lütfen*•, *Als* • *Al lütfen*•, *Kuys* • *B rak lütfen*•

Bakır Türkçesinde rica kalıplaşmış sözlerinin bir kısmı da yukarıda olduğu gibi morfolojik yönden oluşmuştur. Emir kipi i aretleyicilerinin ardından kullanılan -sX kiplik parçacık bağlam içerisinde karlıkl söylemde konuyu ve muhatap arasındaki emir, istek yönündeki ifadeyi nezaket kuralları çerçevesinde yumuşatmakla rica kiplik anlamına yaklaştırır. İstek anlamının emir, rica, yalvarma, övme, tavsiye, uyarı gibi kiplik anlamların temelinde olduğu düşünüldüğünde bu durum daha da netleşmektedir (Aslı 2008: 15, Ersoy 2011: 59).

(88) *Rízidä: Kitsí*.. *Zäbirä: Is nm ?* (HT 15) • *Rezide: •Git lütfen*•
Zebire: •Gerçekten mi?•

(89) *AqbuÄatt tab r a yarÄm itsí* mi ä! (AT 280) • *Akbuz at bulmak için bana yardım et lütfen*•

Ütñäm • *Rica ediyorum*•, *ÜtñäbíÄ* • *Rica ediyoruz*• *Ütñöp h ray m*•
• *Rica ediyorum*, *yalvar yorum*•, *Ütñöp h ray m*, *zinhar* • *Rica ediyorum*,
yalvar yorum lütfen•

ütñ- fiili bugün Türkiye Türkçesinde kullanılmak üzere Eski Türkçeden beri özellikle lehçelerde kullanılmaya devam edilmektedir. Bakır Türkçesinde •yalvarmak, dilemek, rica etmek• (BTH: 693) anlamına gelen fiil, Eski Türkçede *ötün-* ekinde ve •pi man etmek, ricada bulunmak, dilemek, arz etmek, büyüklerden bir dilek istemek• (Cafero lu 103, Arat 1979: 367, Atalay 1991: 469, Clauson 1972: 62) anlamlarına sahiptir. Fiil, Maniheizt ve Buddhist Türk metinlerinde, genellikle 1. ve 3. kişi çekimiyle kullanılmaktadır (Yaylagül 2005: 156) Eski Türkçeden itibaren ricada bulunma anlamında kullanılan fiil aynı zamanda yalvarmayla da ifade edilmektedir. Bakır Türkçesinde *ütñöp h ra-* ekli de yine rica ve ricanın dışında ötesinde yalvarma kalıplaşmış sözleri meydana getirmiştir. Kimi zaman rica anlamı yalvarma kiplik kelimesi ile de desteklenmektedir.

- (90) Ütñäm, üÄd í qul a al, uq w hălär d í yu altma, zinhar s n ! (ASA 109) • Rica ediyorumakl n ba na al, ö rencili ini bitirme, lütfen.Ž
- (91) Kabul itwğ/ĀĀ hām yarat w ĀĀ ütñabīĀ (HT 204) • Kabul etmenizi ve ho lanman z rica ediyorž
- (92) Bulat. Bulmay. Matematik d r l kkä yrängänmñ min. äliyä inäy, ütñp h ray m, hĀ bar p kilğ/Āäl/ un ĩğähñä! (HT 89) •Bulat: •Olmaz, matemati i do ru ö renmi tim. Geliye anne, yalvar yorum, siz onun yan na gelin.Ž
- (93) Ul hinän ütñp h rar . ul maldä ñä Aqq -q ĀĀn üÄd í h raw a yawap ala al rh . (AT 280) •O sana yalvar r. O zaman Akku k zdan soruna cevap al rs n.Ž
- (94) Iny . Ütñp h ray m, zinhar?! K p nisa, S rama da, ütñmä dä, ,, bulm y didm bit! (DHK 186) •nci: •Yalvar yorum, lütfen. •Küpünisa: •Yalvarma da rica da etme olmaz dedim ya.Ž

R xsät it. • zin ver.Ž R xsät itğ/Ā • zin veriniz.Ž

zin isteme anlam alan yine isteme anlam alan ve rica ile bağlantılı bir kiplik anlam olarak kalp sözler içerisinde de yer alır. Herhangi bir yöndeki iste ini rica etmek suretiyle izin alarak gerçekleşen kur, bu eylem esnasında kullanılacak kalp sözleri de ru seçmelidir. Dolayısıyla yine istek, emir, rica, yalvarma, izin ekinde devam eden anlam zincirinin bir parçası olarak izin isteme, bu çal mada rica kalp sözleri içerisinde de erlendirilmiştir. Ba kurt Türkçesinde izin isteme için Arapçadan alınan lananxsät •izinŽ kelimesi kullanılmaktadır. Kelimenin meydana getirdiği birleşik fiilin ikinci tekil ve ikinci çoğul ekilerindeki çekimi ile kalp söz gerçekleşir.

- (95) Nur. Q tlay m, ksana. Übğä r xsät it. (AE 35) • Nur: •Kutluyorum Oksana. Öpmeme izin verž
- (96) Aldar. A ay-ñí, zinhar, awla ma Ā b nda i l h Mulla, mi ä un mñän h ylä ĩğä r xsät it ĩğ/Ā.. (HM 152) • Aldar: •Abi-karde lütfen gürültü yapmayın. Burada en büyük kişi Molla, benim onunla konu mama izin verin lütfenž
- (97) R xsät it ĩğ/Ā l sñiçiy iptä , bux altir iptä , mi ä lä bar r a? (M 304) • zin verin lütfenorman müdürü karde , muhasebeci karde benim de gitmem laz m.Ž

5. Teşekkür Etme Kalıp Sözleri

Bir dilin ikinci bir dil olarak özetiminde diğer kalıp sözler kadar teşekkür kalıplarının da yeri ve değeri büyüktür (Özözen 2006: 67). Sadece ikinci bir dil özetiminde de il o dilin konuları arasında nezaket ifadeleri de rultusunda da son derece önemlidir. Searle'nin söz edimleri arasında teşekkür kalıp sözleri ifade ediciler (expressives) içerisinde değerlendirilir. ifade edicilerde konular önerme özelliği taşıyan cümlesinde içeriği doğruluğunu tartışmaz kabul etmektedir (Searle 2006: 170). Bağırtürkçesinde teşekkür etme kalıp sözleri u ekildedir:

5.1 Cümle şeklinde olan teşekkür etme kalıp sözleri

Bağırtürkçesinde teşekkür ifadesi için özellikle Arapçadan girmiş olan rahmät teekkür kelimesi kullanılır. Ancak genellikle tek kelime şeklinde veya eksiltili cümle şeklinde oluşan kalıp sözler kullanılır. Teekkür kalıp sözleri de bağlamda karşılıklı kullanılan kalıp sözlerdendir. Zaten teşekkürün kendisi herhangi bir davranış ve söz karşılığında ifadesini bulur. Netice de teşekkür eden konular da karşılığında bir karşılık alacaktır. Bağırtürkçesinde teşekkür kalıp sözleri olmasa da tekküre karşılık olarak nezaket ifade eden kalıp sözler birer cümle formundadır.

Rahmät äytmähä bula. •Rica ederim. •Min hiçä bik bur sl m n.
•Ben size minnettar m. •

(98) unday ilahi fär'tä zatt tärbiyä läwgä un mi ä büläk itw/gä
s n h /ÄÄ alda sikh /Ä bur sl m n. (Y 22) • Bu gibi ilahi melek
birini yeti tirdi in iz ve onu bana hediye etti in iz için size gönülden
borçluyum. •

5.2 Eksiltili cümle şeklinde olan teşekkür etme kalıp sözleri

Daha önce de belirtildi üzere Bağırtürkçesinde teşekkür kalıp sözlerinin bir kısmı eksiltili cümle şeklinde yapılır.

Rahmät hiçä. •Teekkür size. •Rahmät t h n üÄä. •Teekkürler
sana. •Hiçä Äür rahmät. •Size çok teşekkürler. •Is n kü Ädän rahmät. •Size
samimî gönülden teşekkür. •

(99) Artaban h bayÄ kitirgä m mkin., Rahmät hiçä, du tar, „tin / Nil.
(AT 136) • •Sonra atlı olarak da gitmek mümkün. Teekkürler size
dostlar. • dedi Nil. •

6.1 Cümle şeklinde olan özür dileme kalıp sözleri

äfü it. •Affet.Ž, äfü it ğıĀ •Affedersiniz.Ž äfü üt ĩnäm. •Özür dilerim.Ž, äfü üt ĩnabiĀ •Özür dileriz.Ž,Kisır ğıĀ •Affedersiniz.Ž, Bik yäl •Çok üzgünüm.Ž

Ba kurt Türkçesinde Arapçadan al nt lan äfü •affŽ kelimesi özür dileme kal p sözlerinde kullan lm t. Kelimenin kullan ld yapılar aff n kar dakinden istenmesinden hareketle ikinci teklik ve ikinci çokluk ah slarda kullan lmaktad r. Yine ayn kelimenin üt ile olu turdu u kal plarda ise bu defa özürün kar dakinden dileniyor olmas ndan hareketle birinci teklik ve birinci çokluk ah slarda kullan ld görülmektedir. Özür dileme kal p olarak kullan lan di er bir fiil Ba kurt Türkçesinde •s k nt çekmek, geçirmek, aç rmak, affetmek, ba lamakŽ kelime manalar na gelmek, geçirmek fiilidir. Fiilin affetmek, ba lamak anlam gerçek anlam ndan ç km olmal d r. Geçmek anlam zamanla de i mece yoluyla yap lan yanl , ilenen suçu geçip, görmezden gelmek anlam na bürünmü gibi görünmektedir. Ba kurt Türkçesinde yal in kelime anlam sözlükte •yaz k, yaz k ki, ac nacak ekildeŽ olarak verilmi tir (BTH 461). Kelimenin bu manalar ndan hareketle yap bir özür dileme kal p özür olarak kullan la gelmi tir.

- (105) Bulat, äfü it . Min täwäkkällärgä buld m(KR 10) • Bulat affet Ben karar verdim.Ž
- (106) äfü it ğıĀ Ümürkäyiw, ĩnı Apollon Wladimirowiç saq ra. Ümürkäyiw. Yäl. (Kitä.)(AE 30) • •Affedersiniz Ümirkeyiv seni Apollon Vladimiroviç ça r yor. •Ümürkeyiv üzgün. (Gider.)Ž
- (107) Kurqma, min yulbær tügı, min „ a iq! äfü it ğıĀ.. (M 110) • Korkma ben h rs z de ilim, ben a m! AffediniŽ
- (108) Säläm, Ayh l w, „ ĩnı ularĀ Ān buyl h . Hawm h Ā äfü it ğıĀ min ĩnı Ātan may m(SPK 15) • •Selam Ayh l v. • dedi onlar n uzun boylusu. •Merhaba, Affedersiniz en sizi tan m yorum.Ž
- (109) „ äfü üt ĩnäm, h l w ĀrĀ h l w , älı ğınä mi ä ndä t ğıĀtügı m/? (M 192) • Özür dilerim güzeller güzeli, bana seslendiniz de il mi?Ž
- (110) äfü üt ĩnäm, iptä kapitan. Bälänän q tqaĀ Ā räxmät.(AE 98) • Özür dilerim kaptan karde . Beni belada kur tar n z, te ekkürler.Ž
- (111) Bala s mda yarĀm itä alma an s n qat-qat äfü üt ĩndı. (BEB 155) •Çocukluk ça lar mda yard m etmedi i için tekrar tekrar özür diledi.Ž

- (112) HîĀĀn küĀyâ târîmdî his kîñâ lâ yâ ĩrâ almay m, kisîr ĩġĀĀ.. (HM 160) • Sizden gözya lar m saklayam yorum, affediz
- (113) Kisîr ĩġĀĀ a lap yġmânîm. (AE 206) • Affedersiniz anlayamad m.Ž
- (114) Yâ, yâ, as wlanmay mitb h ray m na. Ul... ul... mi ä bik yâl, atay. (AE 179) • Hey, hey sinirlenmiyorum soruyorum sadece. Ben çok üzgünümbaba.Ž
- (115) Z fär hin / tu an na tüg ĩ, min / bala saqta du m da. u a kürâ lâ ul mi ä bik yâl. (HT 45) • • Züfer senin sadece karde in de il, benim çocukluk dostum da ayn zamanda. Bunun için ben çok üzgünüm.Ž

6.2 Tek kelime şeklinde olan özür dileme kalıp sözleri

äfü. • Özür.Ž

Daha önce de belirtildi i gibi Arapçadan al nt lanan kelime cümle baz nda olu turdu u kal p sözler en hareketle ve asl nda äfü üt ĩnâm. kal p sözünden eksilerek tek kelimeye dü mü bir kal p edidir. Yap sal olarak eksiltili olmakla beraber kelime kökünün tek ba na kullan lmas ndan dolayı bu ba lk alt nda incelenmi tir.

- (116) Min b lay Ā hâr saq qĀnasa. Al äġ qul d !.. Maksim .äfü , du qay, äfü . (HT 224) • • Ben her zaman böyle sarho um. Çek hele elini. • Maksim: Özür dostum özür.Ž

7. Onaylama, Kabul Kalıp Sözleri

Onaylama, kabul kal p sözleri de yine ifade edici söz edimleri türlerindedir. Ki i kar s ndakinin söz vedavran lar na onay verdi inbu türden kal p sözlerle göstermektedir. Bazen de iddia edilen bir olay ya da durumun ard ndan ya da yan l bir ifadenin düzeltilmes sonras nda da kullan l maktadırlar. Ba kurt Türkçesinde kullan lan onaylama, kabul kal p sözleri yap sal olarak cümle eklinde, eksiltili cümle eklinde ve tek kelime eklinde kar m za ç kmaktadırlar.

7.1 Cümle şeklinde olan onaylama, kabul kalıp sözleri

Bik häybät. • Tamam.Ž Rizam n • Kabul ediyorum.Ž Mi ä bar b ĩr. • Bana göre hava ho , benim için hepsi biñ qar tüg ĩ. • Benim için uygun.Ž

Bütün dillerde belki de en çok kullan m alan na sahip olan onaylama sözü • tamam.Ž d r. Kar dakinin söyledi ini ya da yapt n onaylamak ileti im ortam nda ki iler aras ili kinin olumlu seyri aç s nda n em arz eder. Ancak elbette her

zaman onay mümkün de ildir. Ba kurt Türkçesinde onaylama, kabul kal p sözlerinin ilkini häybät •iyi, güzel, harikaŽ sözüün olu turdu u dikkat çekmektedir. Yine anlam ba içerisinde kar daki yapt klar n ya da sözlerini onaylayacak ki i, be enilerine dayanarak bunu yapacaktır. Mi ä bar b r kal p sözü ise konu urun onay n göstermekle birlikte kendisi için durumun pek de i medi ini de ifade etmektedir. Yani bir kabul r ancak yüzde yüz tatmin edici bir kabul de ildir.

- (117) r kâyĀ y räg nâ y l tulq n yüġ Ā: «B l inältmä , bik häybät,, ti Ārāk al rm n q saqqa. (T 218) • rikey•in yüre ine serin rüzgar esti: •Bu raz olmaz tamam hem en al r m kuca a.Ž
- (118) „ İyİ „ tin İ malay, ba n ĩk p.„Eläyhä , bik häybät hin xäĀr unda bar. (M 14) • Tamam, dedi çocuk ba n sallay p: •Öyleyse tamam sen imdi git.Ž
- (119) Gäwhär- Eyi, Yän älim, min hiñ m nän utqa la, h w a la inġä rizam n. (KB 38) •Gevher: •Evet Yengelim ben seninle ate e de suya da gelmeye raz y m.Ž
- (120) „Min dä i ĩmânım. Kı m uynaha la mi ä bar b r. (T 188) • Ben de duymad m, Kim oynarsa oynas n bana göre havā ho
- (121) Min qar tüg ĩ. Yaha Ā (AE 142) •Ben kar de ilim yap n.Ž

7.2 Eksiltili cümle şeklinde olan onaylama, kabul kalıp sözleri

Qänä ätlänw m nän. •Memnuniyetle.Ž

Söz konusu kal p söz kar s ndakine onay veren konu urun bunu son derece memnun bir ekilde yapt n n gärgesidir. Yap , anlama dayanarak •Memnuniyetle kabul ediyorumŽ gibi bir cümleden eksilmi tir. Ancak bu kal p söz Ba kurt Türkçesi konu ma k lavuzlar nla almakla birlikte taranan eserlerde örne ine rastlanamam t r.

7.3 Tek kelime şeklinde olan onaylama, kabul kalıp sözleri

İyİ •EvetŽ, İyİ ul •EvetŽ, İyİ bit •EvetŽ, İyİ bit äli •EvetŽ, Xup! •TamamŽ, Xup, ulayħ •Tamam öyleyseŽ Bik xup •Tamam, çok iyiŽ Bik yaq •Tamam, çok iyiŽ, Xup-xup! •Tamam, evetŽ Yaray •Olur, peki, kabulŽ D r •Do ruŽ, Ālbittä •ElbetteŽ, o'kây •TamamŽ.

Ba kurt Türkçesinde tek kelime ile olan onaylama, kabul kal p sözleri oldukça çe itlidir. Bunlar n bir k sm ndait, äli gibi peki tirme kiplik parçac klar

kullanılmıtır. Bazen de Xup-xup kalıbı sözünde olduğu gibi tekrar yoluyla pekiştirme yapılmıştır. Örneğin az rastlanmakla birlikte 'kaygı' gibi İngilizceden de onaylama kalıbı sözlerinin alınması dikkat çekicidir. Elbette İngilizcenin yanında kimi zaman Rusça kalıplarına da rastlanmaktadır. Ancak burada bunlara yer verilmeyişinin nedeni Türkçe içerisinde sadece kalıp söz olarak değil kelime, kelime grubu ve hatta cümle bazında kod kaydırma yoluyla Rusça alıntılara rastlanmaması ve bunun İngilizceye göre daha yoğunlukta bulunmasıdır.

- (122) „ İyİ, unan ba la Ā „ tip q İwätläñıuqtws . (ASA 23) •Tamam undan ba lay n dığ onaylad ö retmen.Ž
- (123) Qaytah m ? „- tim. „ İyİ ul, balam, d r äytähı. (T 66) • •Dönüyor musun?• dedim, •Evet öyle• Evrum do ru söylüyorsun.Ž
- (124) TäwÄ « f », « f » tin İär, unan familiyah n h ran lar, İyİ, İyİ, min, tigäs, trubkan hal r a qu t lar. (S 157) •Önce, Ufa, Ufa dediler, sonra soyismi sordular, tamatamamben deyince pipo sunmaya ko tular.Ž
- (125) „ Hin mi ä hü Ā birgänıdı n tt m ?, Ey, İyİ bit äli „ Xälit qul n İtöp quyÄ. (SPK 133) • Sen bana sövdi ini unuttun mu? •Ay, evet öyle• Halit elini sallad .Ž
- (126) „ Xup, ulayha.. Äqlamay sentyabr ba la İä, stena gäzıt s ar anda häybät bul r inŽ (ASA 56) •Tamam öyleyse çok geçmeden Eylül ba gelir, duvar gazetesi ç kard m zda iyi olurdu.Ž
- (127) Niyaz ul md ya du r İktı äsähı ikän, bik yaq , bik xup. (T 250) •O lum Niyaz• n yeni detu rik•in annesiyimi , çok iyi çok iyi.Ž
- (128) Min t nyaqqa İkä kitırgä niyätläñım bit äli, du kı İ. smä il . Bik xup, bik izğı niät. (HT 159) •Ben kuzeye è gitmey niyetlendim tabi, arkada . smail: •Çok iyiçok güzel bir niyet.Ž
- (129) Läylä (İäldııkıqullap tart p). Buld m ? İay tamanm ? smä il . Xup, bik xupı (HT 162) •Leyle (Masayäki eliyle çekip) •Oldu mu? İmdi uygun mu? smeil: •Tamam çok iyi!•Ž
- (130) Yä Räsix. KÄğä yğımı ikım tula.

- (131) Xäsän .Xup. Tıp-tıwāl hig/Áy ldan tuy. (AE 287) •Genç Resih:
•Sonbahara yirmi ikim doluyor. •Hesen: •Tamam tam na sekiz
y l sonra dü ün f Ž
- (132) Aqsura (i ay Á ki át/ı). B l „ qurq n s k í / Tuqta, i ay! i ay.
Yaq . Xup... (DHK 221) •Aksura (igay• tembihleyip) •Bu
korkunç bir ki i! Bekle igay igay. yi, tamam Ž
- (133) ĩ. Min xuja iÁäyım. Minı üÁä als . Ay w.Xup! EyÁ minı m ĩnän!
(Kitälär.) (HM 121) • Köpek: •Ben sahip ayorum, beni al. • Ay :
•Tamam Haydi benimle gel. (Giderler). Ž
- (134) Yawapl iptä : „ Xup, xup „ tip b täh ĩn dä bik yđi it/ı qarap
s qt la, i hu bitkä y ĩkäs, kinät arqđap k l p y ĩbärÁ. (M 50)
• Sorumlu arkada : •Tamam tamam deyip hepsini de bitirip ç kt ve
en sonuncu sayfaya gelindeditli bir kahkaha att . Ž
- (135) „ Xup, tu an m, xup! „ tin í lä Kasim, xÄĳr indı qust h n üĳ
q saqlap ald . (M 54) •Tamam karde im tamam dedi ve Kasim
karde ini kucaklad . Ž
- (136) Yaray, yaray min hi ä as wlanmay m(TAT 411) •Tamam tamam
ben sana sinirlenmiyorum. Ž
- (137) Emir- D r , hinı läzzät/ı a d min dä n tasaq tüg/ımın. (KB
77) •Emir: •Do ru, senin lezzetli yemeklerini ben de unutacak
de ilim. Ž
- (138) Elbittä, yaratam.(HT 93) •Elbette seviyorum. Ž
- (139) Räsım. B rs lma, äsäy, b täl/ı lä o'käy bul r. (škä ütälär.)(HT 206)
•Resim: •K zma anne hepsine de tamam d çeriye girerler.) Ž

Kimi zaman da onaylama, kal kal p sözleri Ba kurt Türkçesinde
kar dakinden onay bekler ekilde soru cümlesi olarak kullan lmaktadır. ky? ky/bit?
kal p sözleri buna örnektir. Söz konusu kullan m ba lamda ileti imin yönü
aç s ndan dikkat çekicidir. A daki örneklerde bu kal p sözler •Evet, tamam Ž
anlam nda kabulü de il, •Öyle mi? Ž anlam nda soru yoluyla kar s ndan onay
beklemeyi ifade etmektedirler.

- (140) Tuqta ä/ı, Z fär, hin nis/ı b lay tiÁäylän/ı qaytt hu ? Z fär . ÜÁ
b/ı rgä tıy/hı . Z l xizä , ha nd r Á, ĩy/? (HT 13) •Dur hele Züfer

Ba kurt Türkçesinde tek kelime kâindeki reddetme kal p sözyük •Hay rŽ kimi zaman ikileme eklinde kar m za ç kabilmektedir. Kimi zaman da bu tek kelimelik kal p sözün ard ndan nezaket gere i yumu at c bir te ekkür gelebilmektedir.

- (146) „ Yuq.. Yaramay.. /bäläkây Har tü ? Ul dâbit n q as qqan. K tä- k tä ar p ta b tkândr indí. (HM 38) • Hay r, olmaz. E küçük Haritu . O da çok kötü sinirleniyor. Beye bekleye yorulduk art k.Ž
- (147) Muy lbikâ- Yuq, yuq Hin gı hüÂbirâhí, tik hüÂndä t rmayh . (KB 14) • Muyulbike: •Hay r, hay rSen daima söz veriyorsun ama sözünde durmuyorsun.Ž
- (148) Esâ-Yuq, ulay tüğf. Kis h ylärmín. Vaq t ul tüğf. (KB 7) • Anne •Hay r, öyle de il. Ak am söylerim. imdi zaman de il.Ž

9. Karşılama Kalıp Sözlere

Kar lama kal p sözleri Türk kültür dairesinde di er kal p sözler kadar ve belki de misafirperver Türk toplumu için onlardan daha da önemli bir yere sahiptir. Ki inin ya ad veya o an içinde bulundu u mekâna gelen konu u kar larken söylemesi beklenen sözler vardı pk yapmas beklenen davran lar oldu u gibi. Bu durumda gösterilecek davranörne in oturmakta olan ki inin aya a kalkmas en az ndan vaziyetini düzeltmesi ve •Ho geldinizŽ türünden bir kal p sözle muhatab n kar lamas beklenir. Aksi bir durum ileti imin ve ki iler aras ba n bozulmas na neden olacakt r. Son derece misafirperver bir toplum olarak Ba kurt Türkleri de kar lama için gerek önem ve de eri göstermi , bunun için anlam aç s ndan oldukça kuvvetli kal p sözler kullanm lard r. Ba kurt Türkçesindeki karlama kal p sözleri yap bak rdan cümle ve eksiltili cümle eklindedir.

9.1 Cümle şeklinde olan karşılama kalıp sözleri

Râxim it •BuyurŽ Râxim itğ/Á •Buyurunuz.Ž UÁ Á •Geçiniz, buyurunuz.Ž, Tür/ân uÁ Á •Buyurun, ho geldiniz, ba kö eye geçiniz.Ž, Tür/ân ütüg/Á •Ho geldiniz.Ž, Türgä ult r Á •Ho geldiniz, ba kö eye buyurun.Ž, Tür/ân râxim itğ/Á •Ho geldiniz, ba kö eye buyurun.ŽXu kildğ/Á •Ho geldiniz.Ž, Xu kilâhí •Ho geldin.Ž

Ba kurt Türkçesi sözlü ünde •Merhaet, iyilik, teveccühŽ (BHT 150) anlamlar na gelen Arapçadan al râxim kelimesi bu manalardan hareketle mecazî ifadede lütfetmek anlam kazanarak •Buyurun, ho geldinizŽ anlam nda kal p söz

olarak kullanılmaktadır. Yine saygı ve nezaket çerçevesinde Bakır Türklerinin misafire verdiği de eri ortaya koymasına bakılmaktadır. •ba kö eZ kelimesi ile oluşturulmuş kalıp sözler de dikkat çekicidir. Bu kalıp sözlerin dışında Türkiye Türkçesi ile benzerlik gösteren kıldır kalıp sözü de kullanılmaktadır.

- (149) Xu küräh' ikân, b tã d nyan urap qayt. Yul as qRäxim it. (BÜY 185) •Güzellikler göresin, bütün dünyayı dola , yolun aç k, buur.
- (150) B na üÄg'ÄÄ yaratqan bülmäg'Ä rähim it.Äg'Ä Q tli uja äfänd i. (NM 83) • te sizin be endi iniz oda, ho geldiniz Kutluguja efendi.Ž
- (151) Mäktäp i Äg'iki as q: rähim it.Äg'Ä

Ba kurt Türkçesinde bu iki kal p sözden ilki muhtemel **Tür.Ān** rāxim itġ/Ā
 •Ho geldiniz, ba kö eye buyurun. **Žür.Ān** ütüg/Ā •Ho geldiniz. **Ž**, **Tür.Ān** uĀ Ā
 •Buyurun, ho geldiniz, ba kö eye geçiniz. **Ž** **Ān**deki kal p sözlerden; ikincisi ise
 Kil **ġ/ĀmġnĀn** at buld mġibi bir cümleden eksiltili olmal d r.

(159) „ Ey **Ā**, tür **Ān**, b na b nda üt, **ġ** ar lan . (M 291) •Haydi buyur
 i te burada geç yi it aslan . **Ž**

(160) „ B na ay , atl qa **Ā**qtar h maq... Yägġ yä, ult ra hal **Ā**..
 tür **Ān**. (M 129) •Hoppala, atl Kazaklar gibif Yeyin, ye,
 oturunuzf Buyurun. **Ž**

10. Vedalaşma, Uğurlama Kalıp Sözleri

Birbirinden ayr lan ki ilerin birbirlerine kar ifade ettikleri sözler olan vedala ma, u urlama kal p sözleri de ileti imde oldukça önemlidirler. Kar la malar esnas nda verilen selam ve hat r **salam** gibi vedalar da insanlar aras ili kilerin olumlu yönde geli mesini ve devam n **lay**an unsurlardand r. Biri ya da birilerini yolcu etme anlam na gelen u urlama esnas nda da asl nda vedala ma kal p sözleri kullan l r çünkü her u urlama bir vedada² zamanda. Ba kurt Türkçesinde kal p sözler içerisinde belki de en zengin ve çe itli olan kal p sözler vedalar ve u urlamalard r. Yap bak m nda cümle **ekle**, eksiltili cümle eklinde ve tek kelime olarak kullanılanlar bulunmaktad r.

10.1 Cümle şeklinde olan vedalaşma, uğurlama kalıp sözleri

Vedala ma, u urlama kal p sözlerinden cümle eklinde olanlar Ba kurt Türkçesinde oldukça çe itlidir. Bunlar çal mada kal p sözü olu turan temel kelime esas na dayanarak a a da **ekle** n fland r lm t r.

haw kelimesi ile oluşturulanlar

Selamla ma ve hat r sorma kal p söz²le oldu u gibi vedala ma, u urlama kal p sözlerinde **haw**•sa **Ž** kelimesinin kullan ld görülmektedir.

Haw bul •Güle güle, ho ça kal **Ž** Haw bul **Ā** •Ho ça kal n. **Ž**, Haw bul g **Ā** imġ y r g **Ā** •Ho ça kal n, sa l kl kal n. **Ž**, Haw bul p t r •Ho ça kal. **Ž**, Haw bul p t r **Ā** •Ho ça kal n **Ž** Xäġgä haw bul p t r •Yar na kadar ho ça kal n. **Ž** Xäġgä haw bul **Ā** • imdilik ho ça kal n. **Ž**, Elgä haw bul **Ā** •O zamana kadar ho ça kal n. **Ž** Haw-sälämät y r •Ho ça kal, sa salim git. **Ž** Kür/qängä tiklġm haw bul **Ā** •Görü ünçeye kadar ho ça kal n. **Ž** İskä tiklġm haw bul **Ā** •Ak am (görü ünçeye) kadar ho ça kal n. **Ž**

- (161) „Ni s n? „ Malay $\hat{A}$ qal n qa tar k ä s y l d . -B lay na.
Haw bul. (AT 96) • •...Niçin?• ... Çocu un kal n ka lar yukar ya
dikeldi. ... •Böyle i te. Ho ça ka Ğ
- (162) „Atay m saq ra... „ Liliy ä, küpt äng / tan m n ä n xu la q anday, qul
b l ay-b l ay atah $\hat{A}$ g ä h n ä y ü g r $\hat{A}$. „ Haw bul, G l s m apay!
(AT 115) • •Babam ça r yor f• Liliye, çok eskiden tan d biriyle
vedala r cas na el sallaysallaya babas n n r y a ma ko tu. • Ho ça
ka l, Gülsüm abla!• Ğ
- (163) -Y ä, m $\hat{A}$, b i $\hat{A}$ g ä x ä $\hat{A}$ r i k i n s i ya q q a k i r g ä. -R ä x m ä t, M ä d ä n a ay.
Xaris latay, haw bul $\hat{A}$ (AT 8) • - Ya mirza bizim imdi di er
tarafa gitmemiz gerekiyor. Te ekkür, Meg d e bi. Haris dede, ho ça
ka l n. Ğ
- (164) Qart ä s ä ul m n ä n k i l i n $\hat{A}$ t q anda: $\hat{A}$ Haw bul g $\hat{A}$ i m n
y r g $\hat{A}$, „ tih ä, kü $\hat{A}$ m n ä n g n ä ular m n ä n ay r l r a m ä j b ü r
itk ä n hug qa r ä n y p qald. • Ya l anne o luyla gelinini
gönderirken: • Ho çakal n, sa l cakla kal n • dese de gönlünden onu
onlarla ayr l maya mecbur eden sava a k zd . Ğ
- (165) „ Haw bul p t r $\hat{A}$ „ tin i l ä unda uq ä y p t ä, buld . (M 71)
• Ho çakal n, dedi ve hemen kayboldu. Ğ
- (166) „Yaray, Q läxmät du , x ä $\hat{A}$ r g ä haw bul p t r. Hin i m n ä n
 $\hat{A}$ raq bula almaw m s n ä f ü ü t n ä m, b na k t m ä g ä n d ä
unday raq i s p t ra... (M 263) • •Tamam, Külahmet dostum,
ho ça ka l Seninle çok fazla kalamad m için af diliyorum, i te
beklenmedik bir i ç k yor f Ğ
- (167) „Kil i r m n , his i k h i $\hat{A}$ k i l i r m n . X ä $\hat{A}$ r g ä haw bul $\hat{A}$. (HM 25) • -
Gelirim, hiç üphesiz gelirim. imlilik ho ça ka l r Ğ
- (168) E h i $\hat{A}$ ta har h m n ä n S ä s k ä l t b ä k k ä y ü n ä l g i $\hat{A}$ H i $\hat{A}$ g ä i k i k n l k
yul. M l k ä t g i $\hat{A}$ $\hat{A}$ k i l i p al rh $\hat{A}$ E l g ä haw bul $\hat{A}$ (KB 8) • E siz
afak vaktinde çiçekli bölgeye do ru yöneliniz. sizin için iki günlük
yol. Mallar n z gelip al rs rz. O zamana kadar ho ça ka Ğ n
- (169) Es ä. Haw-sälämät y r , Baba. (Qanbaba kitä.) Ğ, t ä r i m , ilaw-
yalbar w $\hat{A}$ i t i . (KB 8) • Anne, Sa salim git baba (Kanbaba gider)
Ey tanr m yalvar ve yakar lar m z duydun. Ğ

- (170) Ya nan kür/qängä tiklîm haw bul **Ā** T n s y q! T g **ĀĀ**
b/**ĀĀ**kür/g/**Ā** (T 195) • Yeniden görü ünçeye kadar ho ça kal yi.
geceler. Rüyalar n zda bizi görün.Ž
- (171) Anjla. Yarar, q**ĀĀ**r. Min kitäyîm. Kiskä tiklîm haw bul **Ā** / küp.
Esäyîm ti**Ā**qayt r a qu t . (KB 70) •Anjila: - Tamam k zlar. Ben
gideyim. Ak am (görü üneye) kadar ho ça kal.n çok. Annem
erkenden dönmemi emretti.Ž

bäxil kelimesi ile oluşturulanlar

Bäxil bul •Ho ça kal.Ž Bäxil bul **Ā**•Ho ça kal n.Ž

Ba kurt Türkçesine Farsçadan al nt lanan ve •dileme, istemeŽ anlamlar na
gelen kelime anlam alan n geni letmek suretiyle bir veda kal p sözü hâline
gelmi tir.

- (172) Bexil bul, K lesbay yenîm, xu , yaqt d nya(M 283) •Ho ça kal
Külesbay can m, elveda yalanc dünya.Ž
- (173) Ba qasa min hí í küre almam indbexil bul !» „ tip balalar
ikillî tat lday-tat lday ilay. (M 160) • •Ba ka zaman sizi göremem,
ho çakal n deyip çocuk gibi saçma saçma a l yor.Ž

xu kelimesi ile oluşturulanlar

Ba kurt Türkçesinde Farsça kökenli kelimesi, Türkiye Türkçesinde de
kar lama ve vedala malarda kullan lamo kelimesi ile ayn anlama gelir ve
Ba kurt Türkçesinde birçok vedala ma, urlama kal p sözünde kullan lmaktad r.

Xu bul. •Ho ça kal, elvedaŽXu bul **Ā**•Ho ça kal n z.Ž, Xu bul p t r.
•Ho ça kal.Ž, Xu bul p t r **Ā**•Ho ça kal.Ž, Xu **Ā**•Ho ça kal n z.Ž, Xu - **Ā**
•Ho ça kal n z.Ž, Xu **Ā** xä**Ā**rgä. • imdilik ho ça kal n z.Ž, Xä**Ā**rgä xu **Ā**
• imdilik ho ça kal n z.Ž, B g ngä xu . •Bugünlük ho ça kal n.ŽEl/gä xu . •O
zamana kadar ho ça kal n.ŽYaray xä**Ā**rgä xu bul. •Tamam, imdilik ho ça kal.Ž,
Yaray xä**Ā**rgä xu bul p t r. •Tamam, imdilik ho ça kal.Ž Kür/kängä tiklîm xu
bul. •Görü ünçeye kadar ho ça kal.Žµ haq bul. •Güle güle.Ž

- (174) „ Xu bul, haw bul, T w an yîrîm! „ tip b îr tuqtawh**Ā**äsâhî/
hü**Ā**în qabatlan .(HM 33) • Elveda ho ça kal do du um yerler
deyip hiç durmadan annesinin sözlerini tekrarlad .Ž
- (175) „ än-haw y r , bat r. „ Xu bul **Ā** (AT 71) • Sa l cakla kal
yi it, ho ça kal.Ž

- (176) „ Nil urn nan tr Á. „ Xu bul p tr , äkiyät iln/ i üzäl säskäñl rtägä i aw r h naw. (AT 160) • Nil yerinden kalkt .
•Ho ça kal hikâye ehrinin en güzel çiçe ÿar n çok zor bir s nav.Ž
- (177) Käräkmäy, t mähñ, h/Á u a min/ u t ñäw/ñd/ äytñh/g/Á
Xu Á (HT 24) •Gerekmez, inmesin, siz ona benim ba ar lar
diledi imi söylersiniz. Ho çakal nŽ
- (178) Hawm h Áhäm xu Á Poöz a a am. (AE 110) • Merhaba ve
ho çakal ntrene gecikiyorum.Ž
- (179) Xu - Á Yuq nāmā ññn yuqqa bula ah , St ykin.(AE 66) •
Yok yere yok oluyor ah n Stoykin.Ž(EDT 117) ••Hey ho ça kal
güzel.. Unutma• dedi ve hemen ko up karanl a girip yok oldu.Ž
- (180) Xu Áxä/Árgä! (äläñ / qul n q p, Güzälgä ba /ýp, s a.) (HT
19) • Ho çakal n imdilik. (Geliye•nin elini s k p, Güzel•e ba
sallay p ç kar.Ž
- (181) Xu , tu an m, xä/Árgä. Min/ b /r k/ / mñn / xaq nda n qlap
h ylä äh /m bar äñ. Ul k tä t r and r. (HT 7) • imdilik ho ça kal
karde im. Benim biriyle i konusunda önemli bir görü mem var. O
bekliyordur.Ž
- (182) A la la „ min / mñn qayt r a ñämäh/g/Á Xä/Árgä xu Á
(HT 20) •Anla lan benimledönmeyi istemiyorsunuz. Ho çakal n
imdilik.Ž
- (183) Yaray,b g ngä xu , Rafail, min/ /tär /m bar äñ. (HT 7) •Tamam,
bugünlük ho çakal nRafail, benim i lerim var.Ž
- (184) El/gä xu , ul m. „ Hu hü Áññ äytñ mñn, babay unda uq
yuqqa la s qt (AT 207) ••O zamana kadar ho ça kallum. • Son
sözlerini söyledikten sonra dede öldü.Ž
- (185) Haw bul ind/ , xu , bāxil bul, min/ t w an y /r /m. (M 424) •Ho ça
kal, elveda benim do du um yerler.Ž
- (186) Kür /kängä tikl /m haw bul Xälimä!.. Min/ k t. (HM 130) •
Görü ünçeye kadar ho ça kalelime. Beni bekle.Ž

Xu kelimesi ile haw ve i än kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla oluşanlar

Xu -haw bul. •Ho ça kal.Ž ,Xu -haw bul Ā •Ho ça kal n.Ž Xu Ā haw bul Ā •Ho ça kal n.Ž ,Xu , i än bul •Sa l cakla kal.Ž

(187) HiĀ Ā tāwfiq, ziĀn, bāxt tĀyīm. Xāyīl / kistār bulh n. Xu -haw bul Ā (KB 65) •Size ahlak, ak l ve mutluluk diliyorum. Hay r l ak amlar. Ho çakal nŽ

(188) Balalar. Xu Ā haw bul Ā (KB 30) •Çocuklar ho çakal n

i än kelimesi ile oluşturulanlar

än t r Ā •Sa l cakla kal n.Ž ,Xu , i än bul •Sa l cakla kal.Ž, än ĩnä y r p, haw qayt Ā •Sa salim dönün.Ž

(189) Xu , apay, i än t r Ā „ tip i ĩkk / b r l d , ul da ilap y ĩbār / w z ān qurqt , s nki ĩš / ĩ l ā un ulay irkālāy t r ayn bit. (KKTY 319) •
•Ho ça kal abla sa l cakla kal. n deyip kap ya döndü, o da a lamaktan korktu çünkü içi co uyordu.Ž

(190) Q Ā Ā r: än ĩnä y r p, haw qayt Ā Kitāh / Ā Ā kitāh / Ā Ā ind / l ā qu Ā al p. (TAH 168) •K zlar: •Sa salim dönün Gidiyorsunuz, gidiyorsunuz art k

i än-haw ikilemesi ile oluşanlar

i än kelimesi tek ba na bir kal p söz olu tururken haw kelimesi ile birlikte yine çe itli kal p sözler olu turabilmi tir.

än-haw y r g Ā •Sa l cakla kal n.Ž än-haw bul Ā •Güle güle.Ž, än-haw bul. •Ho ça kal.Ž än-haw qayt p ĩĀ / Ā Ā •Sa salim dönün.Ž än-haw qayt Ā •Sa salim dönün.Ž än-haw y r p qayt Ā •Sa salim dönün.Ž än-haw y r p qayt Ā Ā tĀyīb / Ā Ā •Sa salim dönmenizi dilerizŽ än-haw āylār p qayt. •Sa salim dön.Ž

(191) Yaray, i än-haw y r g Ā ind / .. (KKTY 227) •Tamam sa l cakla kal nŽ

(192) „B na, hin / t w an k n ā minān bülāk, i än-haw bul y l t ān / nd ā tu Ā n. Yā, ĩy / p qara āl. (KR 101) • te senin do um günün için hediye, ho ça kalüzlerinde paralans n. Haydüy de bir bak.Ž

(202) *HîĀbîĀgä ta la kil řh řĀbit ä!/?* (HT 7) •Bize yine bekleriž

10.2 Eksiltili Cümle Şeklinde Olan vedalaşma, uğurlama kalıp sözleri

Yaray, *xäĀrgä*. • imdilik ho ça kal.ž, *XäĀrgä* • imdilik ho ça kal.ž, *Kiskä tiklĀm*. •Ak ama kadar ho ça kal,ž *Yaray irtägägä tiklĀm*. •Tamam, yar na kadar ho ça kal.ž *rtägä tiklĀm*. •Yar na kadar ho ça kal.ž *Ya nan sra qan a tiklĀm* •Yeniden görü ünçeyekadar ho ça kal n.ž, *sra qan a tiklĀm*. •Yeniden kar la ncaya kadar ho ça kal n.ž *ĀĀn sra qan a saql*. •Yeniden görü mek üzere.ž *Kür/kängä tiklĀm*. •Görü ünçeye kadar ho ça kal n.ž, *l yul*. •Hay rl yolculuklar.ž *XäyĀrl yul*. •Hay rl yolculuklarž, *T n s y q*. •Hay rl geceler.ž

(203) Räsım:-Yaray, *hiĀ m jizäl í k ndärí alda ä!í*. *XäĀrgä! l Āmbi*. *Haw bul Ā Maksim a ay! Maksim*. (HT 214) •Resım: - Tamam, senin güzel günlerin önünde. Ho ça kalımbi: - Ho ça kal n. Maksim abi.ž

(204) *Kür/kängä tiklĀm*, *Xan. Xan* (yarh w). *Küikängä tiklĀm?!*. *TiĀrāk küĀmdän yu al!..* (HM 169) • Görü ünçeye kadar ho ça kal Han. (Han sinirlenip). • Görü ünçeye kadar ho ça kal *kābuk gözümün önünden yok ol.ž*

(205) *Bulat* (uyulan p), *hiĀ b l qarar d xuplay m min, Güzäl*. (Kul bĀp.) *U l yul ! Aqbikä*. *Ārgäläp barhaqs , qĀm?* (HT 98) • *Bulat* (dü ünüp) *Senin bu karar ñayl yorum ben, Güzäl*, (Elini verip) *Hay rl yolculuk!* *Aybike ... Birlikte gitsek ya, k z m?ž*

(206) *ul alt ndarĀ b Ā b rt g nä lä t íymägänĀ*. *Yä, xu -haw bul, xäyĀrl yul!* (KB 97) • *u alt nlar n hiçbirine deymemi sin, Hey ho ça kal, hay rl yolculuklar.ž*

10.3 Tek Kelime Şeklinde Olan vedalaşma, uğurlama kalıp sözleri

Xu • *Güle, güle, ho ça kal.žXu -Xu* • *Güle, güle, ho ça kal.žXäĀrgä xu* • *Güle, güle, ho ça kal.žXu , xäĀrgä!* • *Güle, güle, ho ça kal.ž*

(207) „ *íyí, haw bul Ā* „ *Xu , q s q. XäyĀrl yul hi ä!..* (HM 32) • • Evet ho çakal nelveda ku cu um. Sana hay rl yolculuklar.ž

(208) *Xu , qĀm... Atay d n tma.* (AE 29) • *Elveda* *k z m baban unutm.ž*

(209) „*Ulayha, xu Ā Minän säläm äyĀ ÜĀn bik b t rmähĀ*. „ *Samaw r quy r im dā, küĀm b tkän saq. Yaray, xu . Q r buld ,*

äy /plämä. Xu , xu . (TAT 249) • •Öyleyse ho çaka! nBenden selam söyleyin. Kendisini çok y pratmas n. • •Semaver koymu tum, kömürüm bitmi . Tamam, ho ça kal. Böyle kuru kuru oldu kusura bakma. Ho ça kaž

(210) Min kã ä mägã a am. Uylaha , kilrhí. Xã Argä xu . • Ben toplant için acele edorum. Dü ünsen gelirsin. imdilik ho ça kaž

(211) „ Küp hayra andar a qara anda, b řäwhñí m yaq n raq... Xu , xã Argä! (ASA 22) • Çok ark söyleyenlere göre birinin sesi daha yeni. Ho çaka! ž

11. Kutlama Kalıp Sözleri

Kutlama kal p sözleri de di er kal p sözl gibi ki iler aras ileti imin önemli parçalar ndan biridir. Kutlanacak herhangi bir durum ya da tören kar s nda kutlamada bulunmamak ki inin içinde bulundu u toplum taraf ndan hor görülmesine bile neden olabilir. Evlenen bir ata kan z n dü ününe gitti inizde gelinle damad tebrik etmeden dü ünden ç kmazs n z. Ç kman z durumunda da olumsuz duygularla kar lan r kaba olmakla suçlan rs n z. Sosyal hayat içerisinde kullan lmas ya da kullan lmas son derece önem arz eden kal p sözleri Ba kurt Türkçesinde oldukça çe itlidir. Yap sal olarak bak ld nda cümle ekinde olanlar n yan s ra di er kal p sözlere göre eksilti cümle ekinde kullan mlar n n daha yayg n oldu u görülür. Tek kelime ve bunyan s ra ikileme ekinde kullan lanlar da vard r.

11.1 Cümle şeklinde olan kutlama kalıp sözleri

A a da Ba kurt Türklerinin törenlerde dü ünlerde, bayramlarda, yeni y l da ve bunlar gibi özel günlerde kladklar kutlama kal p sözlerinden cümle ekinde olanlardan bir k sm yer almaktadır.

BíÁÁ q tlaw ÁrÁ qabul itgíÁ • Tebriklerimizi kabul ediniz. ŽBähttär tñäyím! • Mutluluklar dilerim! Ž , Gümir buy bäättär tñäyím! • Ömür boyu mutluluklar dilerim! Ž, Ya y l Áq tl bulh n! • Yeni y l n z kutlu olsun! Ž, HíÁÁ bayram mñän q tlay m • Bayram n z kutluyorum. Ž Bayram Áq tl bulh n! • Bayram n z kutlu olsun! Ž Bayram mñän bar ÁÁ la q tlay m • Hepinizin bayram kutlu olsun! Ž ur bayram mñän q tlay m. • Bayram n z kutluyorum. Ž, T w an k n g Áq tl bulh n! • Do um gününüz kutlu olsun! Ž Ya y l mñän, ya y ld täwgí k n m ñän q tlay m • Yeni y l n z kutlu olsun. Ž Bäätlí y l da! • Mutlu y llar! Ž, Q tlay m, täbrikläyím! • Tebrik ederim! Ž, Täbrik itäm! • Tebrik ederim! Ž,

H/ĀĀ bayram mñän q tlay m(q tlayb Ā!) •Bayram n z kutlu olsun!ŽNikax mñän q tlayb Ā •Nikâh n z kutlu olsun.Ž, änlkkä bulh n•Sa l n za olsun."

(212) „ Ul saq q na uylan p t r Ā la hü Āñ dawam itt „ Bayram mñän bar ĀĀ la q tlay m! (T 205) •O zaman dü ündü ve sözüne devam etti. •Hepinizin bayramı z kutluyorum.Ž

(213) Mansur. H l wbikä inäy, hawm ? (Übä.)Āır bayram mñän q tlay m. H l wbikä. Mansur, balam... än dä, hawĀ... Kasa kilp t t ? Nur ĀrĀ kümänn m/? (AE 158) •Mansur •H l vbike nine, iyi mi?• (Öper) Bayram n z kutluyorum H l vbike •Mansur yavrumf yi ve sa l kl f Ne zaman geldin? Nurlar görmedin mi?Ž

(214) „ Ya y l mñän, ya y ld kkä bulh n

- (222) ÄyÄ, i änlÄkkä! „Min İsmäyım, „ tin İ Marat. „ Yaramay.(ÜY 326) • Haydi sa l n za! • Ben içmiyorum• dedi Marat. • yi gelmiyor. •
- (223) „Yäg İÄ yä,i änlÄkkä, „ tip İsp tä quyÄ. (KR 123) • Yeyin, yeyin, sa l n za deyip içti.Ž
- (224) ÄyÄ, i änlÄkkä-hawl qqa dar w Ä y t p alay q, yan an y räkkä dawa bula ul.(HT 169) •Haydi, sa l n za u ilac yutal m, yan an yüre e ilaç olur.Ž
- (225) „Ul, miskän İ kran n as p, tutaqtar a bal q yÄ. „ Kitt Äkm? änlÄkkä-hawl qqa (TAT 303) • O f ç n n muslu unu aç p, taslara bal koydu. • Gitti mi? Sa l n zaŽ
- (226) Ald nda stakan n qul na ald . „ Yä, tu andar, i änlÄkkä-hawl qqa „ Ba lap ü Ä İst. (TAT 391) • Önündeki barda n eline ald . •Ey karde ler sa l n za diye ba layarak kendisi içti.Ž

12. İyi Dilek Kalıp Sözleri (Alkışlar/Dualar)

yi dilek, alk , hay r dua, hepsi de kınin kar s ndaki veya kendisi için iyi dileklerde bulunmas ancak bunu yaparken de Allah•dan yardım dilemesini ifade eder. Di er bütün kal p sözlerde oldu u tji iyi dilek kal p sözlerini de ki i gerekti i durumda haf zas nda haz r olabılır. Bu kal p sözler çok eski y llarda atalar m z aras ndaki ikiler taraf ndan ekillenerek zaman içerisinde kullanımlı toplum taraf ndan benimsenip kullanılmı ard ndan da nesilden nesile aktarılmı yap lardır (Akalin 1990: 28).yi dilek ve kötü dilek sözleri üzerine yapılmı bazı çal malarda bunların Türkçedeki s n rlaanlam ayrıntılar kullanılmı alanlar ve yapılar üzerinde durulmu tur (Kaya 1997, Akalin 1990, Özman 2000, Sibgatullina 2004, Erol 2007). Ba kurt Türkçesinde de dilek ve kötü dilek sözleri say ca oldukça fazla ve çe itlidir. Bu açıdan iyi dilek ve kötü dilek sözlerine birer kal p söz olmalarından hareketle bu çal mada yer verilmi olmakla birlikte elimizdeki malzemenin oldukça kapsamlı olması nedeniyle bu iki grup kal p sözün incelenmesini ba ka bir çal maya bırakılmı bulunmaktay z. yi dilek kal p sözleri Ba kurt Türkçesinde genellikle cümle içinde kullanılmaktadır.

12.1 Cümle şeklinde olan iyi dilek kalıp sözleri

Ba kurt Türkçesinde say s oldukça fazla olan iyi dilek kal p sözlerinin genellikle iki farklı alanda kullanılmı ç kt görülmektedir. Bunlardan ilki ki inin

kar s ndaki için iyi dilekte bulunmas d r. Di eri ise Allah•tan iyilikler, güzellikler vb. dileme eklindedir.

Ba kurt Türkçesinde kar dakine iyidilekte bulunma kal pözlerinden baz lar unlard r:

än bulh n. •Sa l kl olsun.Ž, än-haw bulh n. •Sa l kl olsun.Ž, än-haw bulh n. •Sa l kl olsun.Ž, Aw Ā dan yĀ l alh n. •A z ndan yel als n.Ž, än-haw bul, y l tändä tuĀ n. •Sa l kl ol, üzerinde paralans n.Ž, än-haw xĀnät ithn. •Sa l cakra hizmet etsin.Ž, U tar t ĩäyĀm. •Ba ar lar dilerim.Ž, Bāxtār tĀyĀm. •Mutluluklar dilerim.Ž, üm ĩr buy bāxtār tĀyĀm. •Ömür boyu mutluluklar dilerim.Ž, Mā g ĩ xātr Ā qal r l q bulh n. •Sonsuz olsun.Ž, Bāxtār Ān üm ĩr l bul. •ansl ve uzun ömürlü ol.Ž, XāyĀr ĩgā bulh n! •Hay r l olsun.Ž, XāyĀr ĩ sāfār bulh n, tiĀ ĩnä ut n mĀnān sanabĀ tulh n! •Hay r l bir sefer olsun, çabucak k za m z odun dolsun.Ž, ĩgā u tar t ĩäyĀm! •Size ba ar lar diliyorum!Ž, Hāybat yal itĀ ĩ! •yi tatiller!Ž, Haw l q tĀyĀm! •Muvaffakiyetler dilerim!Ž, Bāxtār bul ! •ans n z bol olsun.Ž, Kü ĩl ĩ yal itĀ ĩ! •yi tatiller.Ž, KĀyĀm k tl bulh n, y l tändä tuĀ n! ... hi ä lä bulh n! •K yafetlerin hay r l olsun, üstünde parçalans n! ... sana da olsun!Ž, Üldā ĩ tuĀ n, buy uĀ n! •Gömle in eskisin, boyun uzas n!Ž, Q tl bulh n, i än kĀp, haw tuĀĀ! •Kutlu olsun, sa l k esenlik içinde giy.Ž

Allah•tan iyi dilekler dileme kal pözlerinden baz lar unlard r:

Allan amin tigān sa na tura kĀn •Allah•n iyili ini versin.Ž, Alla birhā... •n allah.Ž, Alla yarĀm birhĀn •Allah yard m etsin.Ž, X Āy b nan ar ba qa qay h n birmān... •Allah bundan sonra ba ka ac göstermesin.Ž, Āy ya h n kŀrhātmān •Allah bir daha göstermesin.Ž, Āy u q lh n indĀ •Allah ba ar nasip etsin.Ž, än-haw y r p q yt r ya Ā n. •(Allah) sa selamet dönmeyi nasip etsin.Ž, Alla haqlah n •Allah korusun.Ž, Alla haqlah n indĀ •Allah korusun.Ž, X Āy m haqlah n •Allah korusun.Ž, X Āy imĀk birhĀn •Allah iyilik versin.Ž, X Āy yarĀm birhĀn •Allah yard m etsin.Ž, X Āy, tigĀ bāxt, tigĀ üm ĩr birhĀn üĀ ĩgā... •Allah, güzel baht, güzel bir ömür versin size.Ž, Ā ur nla r a ya Ā n •(Allah bir an evvel) i nasip etsin.Ž

12.1.1 Eksiltili cümle şeklinde olan iyi dilek kalıp sözleri

Eksiltili cümle ekinde olan iyi dilek kal p söleri de yine kar s ndakine iyi dilekler dileme ve Alla•tan iyi dilekler dileme ekinde ayr labilir.

Kar dakine iyi dilekte bulunma ekinde olanlardan baz lar unlard r:

solsun.ŽMuy n s qq r! •Boynun ç ks n.ŽH/ r/ tart q r! •Damar n çekilsin.Ž T/ä tilsä s qq r! •Diline s raca ç ks n.ŽT/ q r ur! •Dilin kurusun.Ž Ba unda d m kk r! •Ba urada vurulas ca.Žä nät t k r •Lanet olas .ŽQähär/ t k r •Allah belan z versin.ŽQähär huqq r •Lanet olsun.Ž yt n l r •Kahrolas .ŽSaq mñän suqtay bul Á • Zamanla üzüm gibi olunuz.Žar - qara ba a! •Bedduan kendi ba na gelsin.Žartay tñän tab r, hin dä tñdän tap! •Çeken dilinden bulur, sen de dilinden bul.Žrähät/ kürmä! •Koca rahat görme.Ž, g/ k kürmä.ŽÁ• yıllık görmeyin.Ž, Ayaq-qul z q r h n. •Eliniz aya n z kurusun.Ž Y l awÁndan s p, y l quy n a kñhñ! •S cak a z ndan ç k p, s cak koynuna girsin.ŽAw Á dan y/ alh n! •A z ndan yel als n.ŽK l k/ w k tuÁn a t h n! •Kül gibi toza dü sün.Ž Küzğ/ z s qh n•Gözünüz ç ks n.ŽMuy n Á h nh n•Boynunuz k r ls n.ŽNä / dár/ q r h n! •Nesilleri kurusun.ŽB/ r/ / lã imñ qalmah n! •Hiç biri sa lam kalmas n.Ž aytan t k rh n •eytan tükürsün.Ž, Qar a an aw Á a qar a yalah n! •Karga gibi a z na kargalar yuva yaps n.Ž Q r r Á r! •Yok olas calar.ŽAllan qähär/ t kâr Á r/ •Allah belalar n versin.Ž

- (231) /tär s p tra, qähär huqq r. (DHK 183) • ç k p duruyor, kahretsin.Ž
- (232) A-a-taq! ÜÁ ba a bul r ! Q Á ba mñän ni ä ulay l p ult rah ? (KB 91) • Allah! Boyun devrilsin! K z ba na niye böyle ba r yorsun.Ž
- (233) A a an xaram a s qq r, yu al küÁmdän. (KB 91) •Yediklerin haram olsunGözümün önünden yok ol.Ž
- (234) T/ s a t y r s qq r ... Hin u a...
- (235) aq tihä , ul qara, ti. (AE 107) • Dilinin ucunda yara ç ks. rSen ona beyaz desen ol kara der.Ž
- (236) Fu, qähär, Mäkäy qars q, q r r , yaq n-tirälä tñ/ kñp y r y, ax r ... Atay ülgän, tigän.(148) •Öff, lanet Meskey kad n, geber yak n zamanda ümütleniyorken sonra, babas ölmü .Ž
- (237) „ Ax, qanh Á aya q r r ! (M 50) •Ah, kans z aya çekilesice.Ž
- (238) Y m aqh Á qayt p kñmä ygä, lã nät t k r . (KB 92) • Eve yumaks z geri dönme, lanet oläs
- (239) „ Kür Á m! KürÁ m, aytan al r ! tñm dä! (AT 233) •Gördüm, gördüm, kahrolas Duydum da!Ž

- (240) „ Xalq n xäy řs/ xälñä ytkřgän ilgä aytan t k rh n! (T 165)
•Halk n yoksul haline müsaadeden ülkemi (yüzüne) eytan
tükürsünŽ
- (241) Allan qähär ř t kār Āřř, yř t y p kil řp tā yttār. (K 82) •Allah
belas n veresicekokusunu al p ko tular.Ž
- (242) Q ra ay taw tar ya ray: «T t, y řärmä!», « ul kārāk ular a!»,
«Nä řdār ř q r h n !», «Bř řñ lā imñ qalmah n!»(KB 1) • İkel
sesler yank lan yor •Tur, gönderme!•, •Ona bu gerekli. •, • Nesilleri
kurusun•, •Birisi de sa lam kalmas n!•Ž

Sonuç

Ba kurt Türkçesi, bir toplumda ki iler arařeti imin ba lamas n , devam n ve olumlu yönde geli mesini sa layan kal p sözler aç s ndan oldukça zengin bir görünüm arz eder. Kal p sözler bir toplumun kültürel, dinî ve millî miras ile ilgili ipuçlar verebilecek ifade ekelleridir. Yüzy llāncesinden kal plarak günümüze ta nd klar için kimi zaman dilbilgisel kimi zaman sosyal ve kültürel aç dan arkaik özellikler gösterebilirler. Mesela Eski Türkçede emir kipi i aretleyicisi olarak kullan ld hâlde bugü Ba kurt Türkçesinde sadece alk (iyi dilek) ve karg (kötü dilek) sözlerinde ya ayan {QXrX} biçimbirimi buna örnek te kil eder. Ba kurt Türkçesindeki kal p sözler aras nda çdilik aç s ndan bir s ralama yaplacak olursa ilk s rada vedala ma, u urlankal p sözleri ilehat r sorma kal p sözleri gelir. Elbette alk (iyi dilek) ve karg (kötü dilek) kal p söleri aç s ndan da bütün Türk topluluklar gibBa kurt Türkleri de büyübir zenginli e sahiptir.

Ba kurt Türkçesindeki kal p sözlere bak ldnda dikkati çeken unsurlardan biri, slamî gelene in debir etkisi olarak, Arapça ve Fıçadan al nt lanan birçok kelime ile olu turulmu olmalarıdır. Çalmada anlamsal üst s n fland rmadan sonra yap sal olarak s n fland r lan kal p sözler cümle veya eksiltili cümle eklinde olu lar ile tek kelime hâlinde kullah lar na göre bir tasnife tâbi tutulmu lam Buradan hareketle kal p sözlerden özellikle kutlama kal p sözlerinde eksiltili yapı lar n çoklu u dikkat çeker. Ba kurt Türkçesinde kullan lan kal p sözler üzerinde bir s n fland rma denemesi sayllatek bu çal ma, di er Türk lehçeleri üzerinde bu türden çal malar n yap lmas ve kar la t rmaya imkân bulunmas durumunda üphesiz daha anlaml olacaktır.

ÖRNEKLERİN ALINDIĞI ESERLER

- ASA** : NUGUMANOV, Bar y (1999)Ak Saksalı AklarUfa.
- AT** : SHAKOVA, Fenize (2003)Ak Täknälär Ufa
- BA** : VEL , Ekrem. (2003)Birinsi Az mdar,Ufa
- BEB** : ESENOV Fenil (2002)Bizın Dä zzär BarUfa.
- BÜY** : KER M, Mostay (2003)Bizzi Üyzün YämiUfa.
- DHK** : AKBA Kebir (2002) Dramalar Häm KomädiyalärUfa.
- HM** : YE EFEROVA Ayh I w (2001) Handugas MunuUfa
- HT** : SAD KOVA Mükere me (2001)Havalag Turna,Ufa
- İAE** : ABDULL N barahim (2001), brahim Abdullin EsärzärUfa
- K** : BRAH MOV, eli. (1977). Kinyä, Ufa
- KA** : EM NEV, Emin (2003),Kapka,Ufa
- KB** : DAYANOVA Teksire (2002),Kanbaba, Ufa
- KKTY** : EHL ULL N , Ehmet. (2002)Kındık Qan Tam an Yf, Ufa
- KR** : URAZGULOV, Relis, SAF NA, Ekli me. vd. (2000)K rs nta , Ufa
- M** : BAYBUR N Gabdulla (2002)Mu , Ufa
- MB** :SULTANGERE EV, Re it, Hammatov Yan ıyaYamalstdinov, Mevlit. (1992).Musa Bat r Ufa
- NM** : MUS N, Nu man. (2003)N man Musin- Haylanma Äsäâr, Ufa
- S** : EM NEV Emin (2001)Süngül,Ufa.
- SPK** : GEY TBAY, Nail (2003)Sit Plänäta Q zUfa
- T** : G ZYENOVA, Najıye (2002).Täkdir, Ufa
- TAT** : ABDULL N brahim (2002)Tav Art nan TavUfa.
- TAH** : GAL N Salavat (1999)Til Ask s Hal ktaUfa.
- U** : KAMAL, Rinat. (2004). Äntal , Ufa
- Uİ** : B EVA, Zeynep. (1990). İ yk Buy nda Ufa
- UYT** : SULTANGERE EV, Re it. (1995)Ulu Yuld Tuân , Ufa
- ÜY** : HEK M, Ehier. (2002). y rmä , Ufa
- Y** : K LMÜHEMETOV Timirgeli (2001)YänkisäkUfa.
- Yİ** : POVAR SOV, Sufıyan (2001)Yä lik rtähi, Ufa
- EDT** : B EVA, Zeynep. (1982).Zäynäp Bii äva- Äsäâr Dürt Tomda,Ufa

WARDHAUGH, Ronald (2010) *An Introduction to Sociolinguistics* Wiley Blackwell